

TIETEESSÄ. TAPAHTUU!

Tieteellisten seurain
valtuuskunta

Ironia politiikassa

Vaalien supervuosi

Tiedon tuotanto ja
tuhoaminen Palestiinassa

"Tiedepesu"

Päiviö Tommila

4

2024

TIETEESSÄ. TAPAHTUU

VOL 42 NRO 4 (2024)

PÄÄKIRJOITUS

KIMMO TUOMINEN

**3 – Avoimen tieteen
kestävyydestä on huolehdittava**

*Tieteessä tapahtuu -lehti kokoaa
yhteen eri tieteenalat. Se on foorumi
ajankohtaisille ja yleistajuisille
tiedeartikkeleille sekä keskustelulle
tieteestä ja tiedepolitiikasta.*

Journal.fi-palvelussa sijaitsevasta
PDF-lehdestä löytyvät jokaisen
numeron pääkirjoitus, artikkelit
ja tiedemaailma-artikkelit. Muut
kirjoitukset, kuten kirja-arviot, ovat
vain verkkolehdessä osoitteessa
www.tieteessatapahtuu.fi.

SISÄLLYS

ARTIKKELIT

HANNA WASS

**6 – Vaalien supervuosi
polarisoituneen politiikan
puristuksissa**

MATTI YLÖNEN

12 – Digiyhtiöt EU-lobbareina

JOHANNA VUORELMA

16 – Ironia politiikassa

TIINA JÄRVI

**21 – Kamppailu tiedon
tuotannosta ja tuhoamisesta
Palestiinassa**

TIEDEMAAILMA

PETRI KARONEN

**26 – Päiviö Tommila
tiedepoliitikkona**

JUKKA KORPELA JA ARTO NEVALA

**32 – Poliitiikan "tiedepesu"
antaa mielipiteille tieteellisen
kuorurutuksen**

Tieteellisten seurain
valtuuskunta

TOIMITUS

Päätoimittaja: **Anna Kotaviita**
Toimituspäällikkö: **Kuutti Koski**

Taitto: **Anne Haapanen**
Ulkoasu: **Marko Myllyaho**

Kirkkokatu 6
00170 Helsinki
Puh. 044 493 9020
tieteessatapahtuu@tsv.fi

TOIMITUSNEUVOSTO

Professori **Johanna Arola**,
pääsihteeri **Ulla Järvi**, tiede- ja taide-
rahoituksen johtaja **Kalle Korhonen**,
päätoimittaja **Anna Kotaviita**,
yliopistonlehtori **Anna-Kaisa
Kuusisto**, toiminnanjohtaja
Lea Ryynänen-Karjalainen,
professori **Kimmo I. Tuominen**,
ylikirjastonhoitaja **Kimmo K. Tuominen**,
tutkijatohtori **Johanna Vuorelma**
ja tiedeasiantuntija **Kaisa Välimäki**
(puheenjohtaja)

JULKAISIJA

Tieteellisten seurain valtuuskunta

Ilmestyy 5 kertaa vuodessa
42. vuosikerta

Seuraava numero ilmestyy 21.11.2024.
Viimeinen aineistopäivä siihen on
24.10.2024.

ISSN 1239-6540

AVOIMEN TIETEEN KESTÄVYYDESTÄ ON HUOLEHDITTAVA

Avoimen tieteen ideaalin mukaan tutkimustulosten, aineistojen ja esimerkiksi tutkimuksessa käytettyjen lähdekoodien tulisi olla mahdollisimman vapaasti kaikkien käytettävissä ja arvioitavissa. Ihanteiden toteuttaminen edellyttää arkipäiväisiä tekoja, kuten tutkimusjulkaisujen ja tutkimusaineistojen tallentamista organisaatio- tai tieteenalakohtaiseen verkkoarkistoon. Näin tutkija voi varmistua siitä, että hänen löydöksensä ovat kaikkien tutkimustietoa tarvitsevien hyödynnettävissä.

Tutkimuksen ja julkaisemisen tukipalvelut, esimerkiksi korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten kirjastot, voivat helpottaa kiireisen tutkijan avointa arkea esimerkiksi tutkimusjulkaisujen rekisteröinnin ja tekijänoikeustarkistusten sekä tutkimusaineiston hallinnan, avaamisen ja pitkäaikaissäilytyksen osalta. Avoimuus vaatii, tutkijoiden ja heidän asiantuntevien auttajiensa ohella, myös toimivia infrastruktuureja: systeemejä ja rakenteita, jotka toimivat parhaiten silloin, kun emme edes huomaa niiden olemassaoloa. Jos vaikkapa julkaisuarkistoon päädytään Googlen avulla, tiedonhakija ei välttämättä kiinnitä huomiota siihen, missä kiinnostava digitaalinen julkaisu verkossa konkreettisesti sijaitsee.

Avoimuuden infrastruktuurit tarvitsevat perustakseen toimivia teknologisia ratkaisuja, mutta ytimeltään ne ovat muutakin kuin teknologiaa. Avoimuus edellyttää muun muassa metatietoja julkaisuista ja niiden tekijöistä sekä näitä julkaisuja ja tekijöitä yksiselitteisesti identifioivia standardeitua tunnistejärjestelmiä (kuten ISBN, ORCID ja URN).

KUVA: HILKKA MIETTINEN

KIMMO TUOMINEN
on Kansalliskirjaston
ylikirjastonhoitaja,
professori ja *Tieteessä*
tapahtuu -lehden
toimitusneuvoston jäsen.

Infrastruktuurien on myös toimittava yhteen, jotta avoimen tieteen ekosysteemi toimisi kestävästi niin kansallisesti, eurooppalaisesti kuin globaalistikin.

Vaikka avoimuutta edistävät infrastruktuurit ovat digitaalisia, niille voidaan esittää saman tyyppisiä vaatimuksia kuin fyysisille tie-, silta- ja putkistorakennelmille. Niiden on kestettävä kulutusta ja toimittava luotettavasti kaikissa olosuhteissa. Avoimuuden mahdollistamisen perusinfrastruktuuri ei myöskään voi olla voittoa tavoittelevien yritysten yksityisomaisuutta – tai edes yritysten ostettavissa. Toisaalta yritystenkin on voitava, kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ohella, näitä infrastruktuureja hyödyntää.

Viime aikoina olen päässyt perehtymään avoimien tieteellisten kirjojen käyttöä ja välitystä mahdollistavaan OAPEN:iin toimiessani palvelusta vastaavan hollantilaisen voittoa tavoittelemattoman säätiön hallintoneuvoston puheenjohtajana. Kyse ei ole pilotista tai projektista vaan olemassa olevasta, vuonna 2011 perustetusta globaalista infrastruktuurista, joka palvelee niin kirjastoja, kustantajia, tutkijoita, rahoittajia kuin tieteellisen tiedon etsijöitäkin. Infrastruktuurin ytimenä on runsaan 30 000 avoimen tieteellisen kirjan kokoelma, joka kasvaa noin 5000 kirjan vuosivauhtia. OAPEN-infrastruktuuriin kytkeytyy kiinteästi myös avoimien tieteellisten kirjojen hakupalvelu DOAB, joka kattaa yli 80 000 avointa tieteellistä monografiaa ja kirjoittajille tarkoitettu avoimia tieteellisiä kirjoja koskeva tietopankki, jonka tarkoituksena on lisätä tietoisuutta avoimesta kirjajulkaisemisesta sekä avoimen julkaisemisen käytäntöihin kohdistuvaa luottamusta.

—
Avoimuuden mahdollistamisen perusinfrastruktuuri ei myöskään voi olla voittoa tavoittelevien yritysten yksityisomaisuutta.
—

OAPEN:in kaltaiset keskeiset infrastruktuuripalvelut edellyttävät kestäviä rahoitusratkaisuja, jotta ne pysyisivät toiminta- ja kehittymiskykyisinä myös vastaisuudessa. Suomessa OAPEN:in ja eräiden muiden avoimen tieteen infrastruktuurien rahoittamisesta huolehditaan FinELib-konsortion välityksellä.

OAPEN perustuu monenlaisille yhteistyöverkostoille, mutta sen ytimessä on kymmenen OAPEN:in omaa työntekijää. He ylläpitävät ja kehittävät verkkopalveluja, huolehtivat asiakaspalvelusta ja hallinnosta sekä toimivat monin muinkin tavoin aktiivisesti tieteellisen monografiajulkaisemisen avoimuuden edistämisen eturintamassa.

Suomen kansallinen kokooma- ja yksittäisteosten avoimen saatavuuden osalinjaus on tarkoitus hyväksyä syksyllä kommentointikierroksen jälkeen. Linjauksen tavoitteena on varmistaa se, että kotimaisen tutkimusyhteisön edustajien kirjamuotoisetkin julkaisut olisivat vastaisuudessa (vuoteen 2030 mennessä) avoimesti saatavilla. Osalinjausluonnoksen nykyversio päättyy kysymykseen siitä, tulisiko rahoitusta ohjata enemmän avoimen julkaisemisen infrastruktuurien tukemiseen. Viimeaikaisten kokemusteni perusteella vastaan tähän kysymykseen myöntävästi: avoimuus edellyttää yhteen toimivia ja kestäviä kansallisia ja kansainvälisiä infrastruktuureja.

ARTIKKELIT

VAALIEN SUPERVUOSI POLARISOITUNEEN POLITIIKAN PURISTUKSISSA

Vuonna 2024 järjestetään enemmän vaaleja kuin koskaan, samanaikaisesti kun politiikan vastakkainasettelut ovat voimistuneet. Sukupuoli on polarisaation tuorein ulottuvuus. Eri puolilta maailmaa saatujen tutkimustulosten mukaan miehet kannattavat entistä enemmän oikeistoa, naiset vasemmistoa ja vihreitä.

Kesäkuun eurovaalien ja Yhdysvaltojen tulevien presidentinvaalien ohella vuonna 2024 järjestetään vaalit yli 60 valtiossa, mikä on tähänastinen ennätys demokratian historiasa. Monessa maassa vaalikontekstia leimaa voimakas vastakkainasettelu poliittisten kilpailijoiden välillä ja kannattajien jakautuminen toisiinsa vihamielisestikin suhtautuviin ryhmiin.

Samanaikaisesti osa äänestäjäkunnasta kokee koko demokraattisen prosessin itselleen vieraana tai vaikutukseltaan vähäisenä asiana. Kuumentuneessa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä vaalien lopputulosta on vaikea ennakoida. Äänestäjien valintojen ymmärtämiseksi on tärkeää tuntea taustalla heijastuvan poliittisen polarisaation eri ilmenemismuotoja ja polarisaation keskeisiä ajureita.

POLIITTISEN POLARISAATION ERI MUODOT

Politiikan toimintaympäristöä on leimannut parin viimeisen vuosikymmenen ajan eri tavoin ilmenevä polarisaatiokehitys. Erimielisyys politiikan eri asiakysymyksistä eli *ideologinen polarisaatio* on voimistunut useimmissa liberaaleissa demokratioissa (Casal Bértoa ja Rama 2021; Dalton 2021). Näkemysten eriytyminen näkyy sekä perinteistä pääoman ja työn välistä jännitettä ja jakopolitiikkaa jäsentävällä vasemmisto–oikeisto-ulottuvuudella että identiteettipolitiikkaan ja kulttuurisotiin nivoutuvalla sosiokulttuurisella liberaali–konservatiivi-ulottuvuudella. Erityisesti niin kutsutut GAL-TAN-kysymykset (Green-Alternative-Libertarian vs. Traditional-Authoritarian-Nationalist), kuten suhtautuminen ilmastotoimiin, maahanmuuttoon ja vähem-

Sukupuoli on poliittisen polarisaation tuorein ulottuvuus.

mistöjen oikeuksiin, jakavat puolueita ja niiden äänestäjiä yhtäältä viherliberaalien arvojen ja toisaalta kansalliskonservatiivisten ja autoritaaristen arvojen kannattajiin (Hooghe ym. 2002; Marks ym. 2006).

Vasemmisto–oikeisto- ja liberaali–konservatiivi-ulottuvuus nivoutuvat toisiinsa erilaisin yhdistelmin (Im ym. 2019; Kriesi ja Schulte-Cloos 2020). Poliitikassa asettuvat yhä vahvemmin vastakkain globaalia ja kansallista tasoa korostavat näkökulmat, yhtenäiskulttuuria ja monimuotoisuutta korostavat arvot sekä erilaiset käsitykset siitä, mitkä asiat kuuluvat demokraattisen päätöksenteon piiriin ja mitkä voidaan jättää markkinoiden ratkaistavaksi (vrt. Paloheimo ja Tiihonen 2020).

Suomessa ideologinen polarisaatio on ollut kansainvälisessä vertailussa jokseenkin maltillisella tasolla (Dalton 2021) heijastellen konsensusta ja jaettuja etuja painottavaa poliittista kulttuuria. Sen noususta eri ulottuvuuksilla on kuitenkin merkkejä myös meil-

lä (Isotalo ym. 2023), mikä nivoutuu osaksi laajempaa politiikan blokkiutumiskehitystä (Wass ym. 2024).

Sukupuoli on poliittisen polarisaation tuorein ulottuvuus. Eri puolilta maailmaa saatujen tutkimustulosten mukaan nuoret miehet ovat naisia konservatiivisempia, kun naiset kannattavat puolestaan liberaaleja ja talouspoliittisesti progressiivisia arvoja (Burn-Murdoch 2024). Sukupuoli ikään kuin leikkaa sekä vasemmisto–oikeisto- että liberaali–konservatiivi-ulottuvuuden kahtia muodostaen siten itsessään uuden poliittisen jakolinjan.

Miehet myös äänestävät naisia useammin oikeistopopulistisia, radikaalioikeistolaisia puolueita ja ylipäänsä poliittisen kartan ääri-laidoilla sijaitsevia puolueita, joskin ero on pienempi niissä Euroopan maissa, joissa tasa-arvo on matalammalla tasolla ja miehet kokevat siten olettavasti asemansa vähemmän uhatuksi, ja joissa enemmistö väestöstä on katolisia (Givens 2004; Hartevelde ym.

2019; Immerzeel ym. 2015; Spierings ja Zaslove 2017). Naiset kannattavat miehiä useammin vihreitä tai vasemmistopuolueita (Coffè 2018). Naisten on huomattu karttavan radikaalioikeistopuolueita erityisesti niihin liittyvän sosiaalisen leiman ja ideologisen jyrkkyyden vuoksi (Hartevelde ym. 2019; Spierings ja Zaslove 2017), miksi osa puolueista onkin pyrkinyt kohdistamaan viestiään vahvemmin naisille (Campbell ja Erzeel 2018).

Poliitikka on eriytynyt ideologisesti sukupuolen mukaan myös Suomessa. Vuoden 2023 eduskuntavaalitutkimuksen aineiston mukaan miehistä 53 prosenttia kertoi äänestäneensä kahta päähallituspuoluetta eli kokoomusta tai perussuomalaisia, mutta naisista ainoastaan kolmannes. Naisista 43 prosenttia äänesti jompaakumpaa vasemmistopuoluetta tai vihreitä, kun vastaava osuus miesten keskuudessa oli ainoastaan 29 prosenttia (Rapeli 2023, ks. myös Grönlund 2023). Naiset sijoittavat itsensä poliittisella kartalla vasemmalle ja liberaaleiksi selvästi useammin kuin miehet (Wass ja Kauppinen 2024).

Kuten kansainvälisissä tutkimuksissa, myös Suomessa sukupuolien välinen ero ilmenee erityisesti pyydettäessä äänestäjää sijoittamaan itsensä poliittiselle kartalle (vrt. Sides 2024), mutta se on havaittavissa myös suhtautumisessa talouspolitiikkaan, sisäiseen turvallisuuteen ja kehitysapuun (Wass ja Kauppinen 2024). Miesten ja naisten välinen polarisoituminen ei myöskään koske ainoas-

taan nuorimpia äänestäjiä vaan näkyy myös 1960- ja 1970-luvuilla syntyneiden kohdalla, vaikkakin lievempänä (Isotalo ym. 2024).

Ideologisen eriytymisen rinnalla myös affektiivinen eli tunnepohjainen polarisaatio on kasvanut. Se ilmenee toisiin puolueisiin, niiden johtajiin ja kannattajiin kohdistettuina negatiivisina asenteina ja mielikuvina tai kanssakäymisen yleisenä välttämisenä (yhteenvetona ks. Röllicke 2023). Tunnepohjainen eriytyminen voi näin heijastua politiikan ohella muille sosiaalisen vuorovaikutuksen alueille (Westwood 2018) ja saada jopa väestöpoliittisia seurauksia, sillä poliittinen yhtenäisyys on usein tärkeä lähtökohta parinmuodostuksessa ja tyytyväisyydessä parisuhteeseen (esim. Alford ym. 2011; Peacock ja Pederson 2022).

Affektiiviseen polarisaatioon kiinnitettiin ensimmäiseksi huomiota Yhdysvalloissa osana demokraattien ja republikaanien välisten kiistojen kärjistymistä (Iyenger ym. 2012; Iyenger ym. 2019). Siitä on kuitenkin havaintoja myös monipuoluejärjestelmistä niin Euroopasta kuin ympäri maailmaa (esim. Gidron ym. 2020; Gidron ym. 2022; Hartevelde 2021; Hobolt ym. 2020; Knudsen 2021; Reiljan 2020; Reiljan 2024; Wagner 2021). Suomessa affektiivinen polarisaatio on lisääntynyt samanaikaisesti perussuomalaisten nousun kanssa ja vakiintunut nopeasti osaksi poliittista kulttuuriamme, vaikka se onkin ideologisen polarisaation tavoin

Suomessa affektiivinen polarisaatio on lisääntynyt samanaikaisesti perussuomalaisen nousun kanssa.

vielä kansainvälisesti suhteellisen vähäistä (Kawecki ja Kekkonen 2024; ks. myös Kekkonen 2023).

POLARISAATION AJURIT

Polarisaation kasvuun on monenlaisia taloudellisia ja kulttuurisia syitä. Nyky-yhteiskunnat jakautuvat yhä vahvemmin talouden globalisaation häviäjiin ja voittajiin, mikä kuvastuu myös äänestäjien itseymmärryksessä (Steiner ym. 2024). Äänestäjien mieliä painavat kasvava taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoistumiskehitys, ilmasto- ja ympäristökriisi ja näiden kiihdyttämä globaali muuttoliike sekä automatisaation ja tekoälyn myötä yhä epävarmemmaksi käyvät työllisyysnäkymät.

Kansalaisten huoli niin henkilökohtaisen sosiaalisen aseman heikkenemisestä kuin kotimaan pärjäämisestä globaalissa kilpailussa syventää yhteiskunnallista vastakkainasettelua. Amerikkalaisessa tutkimuksessa on havaittu, että sukupolvet, jotka ovat kasvaneet taloudellisen taantumien oloissa, ovat taipuvaisempia hahmottamaan yhteiskunnan nollasummapelinä, jossa yhden yhteis-

kuntaryhmän tai valtion vaurastuminen on mahdollista ainoastaan toisen kustannuksella.

Nollasummamentaliteetti voi synnyttää passivoivan kokemuksen poliittisesta osattomuudesta (ks. Wass ja Blais 2017) tai vaihtoehtoisesti purkautua kritiikkinä maahanmuuttajia tai sosiaaliturvan varassa eläviä kohtaan. Kaventuvat tulevaisuudennäkymät lisäävät todennäköisyyttä äänestää kansallista yhtenäisyyttä nostalgisoivia radikaali-oikeistopuolueita (vrt. Im ym. 2023), jotka ovat monissa Euroopan maassa liittoutuneet perinteisen talouskonservatiivien kanssa ajaakseen talouskuria ja maahanmuuton rajoituksia edistävää politiikkaa.

Toisaalta finanssikriisin jälkimaininkeissa myös useat vasemmistopopulistiset liikkeet kasvattivat suosiotaan ja nousivat jopa hallitusvastuuseen, kuten Espanjan Podemos ja Kreikan Syriza, mikä osaltaan lisäsi politiikan keskipakoistumista samalla kun perinteisten valtapuolueiden kannatus laski (Hobolt ja Tilley 2016). Äänestäjien mieliä kiristää siis saman tyyppinen ruuvi, joka kiertää etenkin nuoria miehiä oikealle etsimään ratkaisuja tiukasta talous- ja maa-

hanmuuttopolitiikasta ja vastaavasti naisia vasemmalle painottamaan hyvinvointivaltion tuottamia tulonsiirtoja, kestävästä ilmasto-politiikkaa ja ihmisoikeuksia (Kantola ym. 2022; Wass ja Kauppinen 2024).

Monet keskustaoikeistolaiset ja sosiaalidemokraattiset puolueet ovat pyrkineet vastaamaan populistipuolueiden asettamaan haasteeseen jäljittelemällä niiden ajamaa politiikkaa. Taustalla toimii virheellinen oletus etenkin sosiaalidemokraattisten puolueiden perinteisten äänestäjien asteittaisesta siirtymisestä radikaalioikeiston kannattajiksi, vaikka yhdeksästä Euroopan maasta saadun tutkimusnäytön perusteella suurin osa niiden äänistä on menetetty etenkin

toisille vasemmistopuolueille ja vihreille (Abou-Chadi ym. 2024). Maahanmuuton ja taloudellisen niukkuuden korostuminen politiikan asialistalla on puolestaan vain lisännyt radikaalioikeistopuolueiden kannatusta ja syventänyt siten kuilua niiden äänestäjien ja liberaalimpia arvoja ja progressiivisempaa talouspolitiikkaa tukevien ihmisten välillä (Abou-Chadi ym. 2022; Bremer 2024; Enggist 2024; Krause 2023).

Populistipuolueiden pyrkimys tehdä ”kansanomaista” politiikkaa on myös koventanut poliittista retoriikkaa ja vahvistanut vastakkainasetteluja: karkea kielenkäyttö, alatyyliset heitot, poliittinen epäkorrektius sekä suorainen kiusaaminen ovat tapa erottautua elii-

KUVAN LÄHDE: UNSPLASH

KUVIEN LÄHDE: UNSPLASH

tille ominaisesta hillitystä käytöskoodistosta ja teknokraattisen huolitellusta ilmaisusta (Moffitt 2016). Populistipuolueiden äänestäjät ovatkin muita herkempiä erkaantumaan tunnepohjaisesti toisten puolueiden äänestäjistä, ja vastaavasti affektiivisen polarisaation on havaittu olevan yleisempää maissa, joissa populistipuolueiden kannatus on korkea ja ulottuvan niissä muihinkin kuin populistipuolueiden äänestäjiin.

Sosiaalisen median poliittisia erimielisyyksiä, ennakkoluuloja ja stereotyyppioita ruokkiva toimintalogiikka on eriarvoistumiskehityksen ja nollasummamentaliteetin ohella kolmas yhteiskunnallisen eriytymisen keskei-

nen ajuri (yhteenvedona ks. Kubin ja von Sikorski 2021). Sosiaalinen media kiihdyttää affektiivista polarisaatiota vahvistamalla jakoa myönteisiä tunteita herättäviin ”meihin” ja suuttumuksen, vihan tai suoranaisen inhon kohteeksi joutuviin ”muihin”.

Sosiaalinen media lisää äänestäjän tunnetta siitä, että häneen kohdistuu toisten puolueiden kannattajien taholta kielteisiä tunteita. Sosiaalisen median vaikuttajat, jotka ammentavat sukupuolten välisestä vastakkainasettelusta ja puolustavat perinteisiä sukupuolittuneita valtarakenteita, ovat osaltaan myös edistäneet nuorten miesten ja naisten välistä polarisaatiota.

Kokeellisissa tutkimuksissa on osoitettu, että tiedon lisääminen ei kavenna polarisaatiota vaan saattaa nurinkurisesti jopa lisätä sitä.

KILPAILEVAT TILANNEKUVAT JA TULEVAISUUSKENAARIOT

Poliittinen polarisaatio on kiihtynyt samanaikaisesti, kun tiedon määrä ja sen saavutettavuus ovat kasvaneet demokratioissa räjähdysmäisesti. Osaltaan kyse on siitä, että mediaympäristön moninaistumisen myötä äänestäjien on mahdollista pääosin altistua omia poliittisia näkemyksiä tukevalle informaatiolle (Steppat ym. 2022).

Toisaalta eri ihmiset tulkitsevat samaakin tietoa toisistaan poikkeavasti. Tämä näkyy esimerkiksi äänestäjien käsityksissä yhteiskunnan eriarvoisuuden tasosta (Norton ja Ariely 2011) tai omasta sijoittumisesta ansiotulojen jakaumassa (esim. Cruces ym. 2013).

Vastaavasti subjektiiviset käsitykset vallitsevasta tilanteesta vaikuttavat poliittisiin valintoihin jopa enemmän kuin faktuaalinen tieto (Gärtner ym. 2023). Kokeellisissa tutkimuksissa on osoitettu, että tiedon lisääminen ei kavenna polarisaatiota vaan saattaa nurinkurisesti jopa lisätä sitä, koska ihmiset tulkitsevat tietoa tavoilla, jotka vahvistavat omakuttuja poliittisia kantoja (yhteenvedona ks. Marino ym. 2024).

Vaaleissa kilpailevat puolueet ja ehdokkaat pyrkivät vakuuttamaan äänestäjät tarjoamansa vaihtoehdon mielekkyydestä. Tilanetta hankaloittaa se, mikäli potentiaaliset kannattajat eroavat toisistaan paitsi näkemyksissään yhteiskunnan nykytilasta, myös käsityksissään sen tulevaisuuden kehityksestä. Johdonmukaisuuteen pyrkivä ehdokas ei voi tarjota yhtä tilannekuvaa tai skenaariota tietyille ryhmälle ja toista toiselle.

Toisistaan poikkeavat käsitykset nykyisyydestä ja tulevaisuudesta toimivat tällöin polarisaation kiihdyttimenä, koska kamppailua ei käydä ainoastaan siitä, miten asioiden tulisi olla vaan siitä, miten ne ovat. Erkanevat tulevaisuushorisontit vaikuttavat puolestaan siihen, millaiset ratkaisuvaihtoehdot vaikuttavat ylipäänsä mahdollisilta, mikä tekee eri vaihtoehtojen välillä liikkumisen vaikeaksi.

VAALITULOKSIA ON ENTISTÄ VAIKEAMPI ENNAKOIDA

Voimakkaasti polarisoituneessa toimintaympäristössä vaalit saattavat tuottaa monenlaisia yllätyksiä. Tämä ei kuitenkaan

Polarisaatio ei ole pelkästään negatiivinen ilmiö.

välttämättä tarkoita usein ennen vaaleja ennakoitua populistien voittokulkua.

Puolaan muodostettiin lokakuun 2023 parlamenttivaalien jälkeen koalitionhallitus Eurooppa-myönteisen maltillisen oikeiston edustajan **Donald Tuskin** johdolla, minkä tulkittiin laajasti merkitsevän maan paluuta demokraattisemman kehityksen tielle. Tuskin johtama koalitio voitti myös kesäkuun eurovaaleissa.

Laitaoikeiston nousu jäi eurovaaleissa ylipäänsä odotettua loivemmaksi, vaikka laitaoikeistoon lukeutuvat puolueet saavuttivatkin merkittäviä vaalivoittoja useassa jäsenmaassa, kuten Alankomaissa, Itävallassa, Ranskassa ja Saksassa. Yhdysvaltojen marraskuun presidentinvaaleissa demokraattien **Kamala Harris** on noussut nopeasti kansallista etua painottavaa populistista politiikkaa edustavan **Donald Trumpin** vahvaksi haastajaksi.

Polarisaatio ei ole pelkästään negatiivinen ilmiö, sillä se selkeyttää politiikassa tarjolla olevia vaihtoehtoja ja korostaa siten vaalien merkitystä. Pitkälle edetessään polarisaatio

kuitenkin syventää politiikan blokkiutumiskehitystä, mikä sopii heikosti monikriisiseen aikaan, jossa pandemia, sotilaalliset konfliktit ja ilmaston lämpenemisen seuraukset seuraavat toisiaan synnyttäen monimutkaisesti hallittavia kokonaisuuksia (Lawrence ym. 2024; Lähde 2023).

Kilpailevien blokkien vaihtuva valta-asema tuottaa helposti politiikkaan tempoilevuutta, minkä myötä parlamentarismiin pohjautuvan poliittisen järjestelmän kyky tuottaa ratkaisuja alkaa vaikuttaa rajalliselta. Tämä voi osaltaan lisätä vahvaan johtajuuteen perustuvan autoritarismin suosiota, josta on merkkejä eri puolilla maailmaa. Polarisaatiota tuottavien ja ylläpitävien mekanismien ohella onkin tärkeää hahmottaa seurauksia, joita sen hyödyntämiseen politiikan polttoaineena voi liittyä.

—
Hanna Wass on yleisen valtio-opin dosentti ja valtiotieteellisen tiedekunnan varadekaani Helsingin yliopistossa.

KIRJALLISUUS

- Abou-Chadi, Tarik; Bischof, Daniel; Kurer Thomas ja Wagner, Markus 2024. The myth of vote losses to the radical right. Progressive Politics Research Network, <https://politicscentre.nuffield.ox.ac.uk/progressive-politics-research-network/research-briefs/>, 22.8.2024.
- Abou-Chadi, Tarik, Cohen, Denis ja Wagner, Markus 2022. The centre-right versus the radical right: the role of migration issues and economic grievances. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48 (2), 366–384.
- Alford, John R., Hatemi, Peter K., Hibbing, John R., Martin, Nicholas G. ja Eaves Lindon J. 2011. The Politics of Mate Choice. *The Journal of Politics* 73(2), 362–379.
- Bremer, Björn 2024. Why social democratic parties do not benefit from orthodox fiscal policies. Progressive Politics Research Network. <https://politicscentre.nuffield.ox.ac.uk/progressive-politics-research-network/research-briefs/>, 22.8.2024.
- Burn-Murdoch, John 2024. A new global gender divide is emerging. *The Financial Times* 25.1.2024. <https://www.ft.com/content/29fd9b5c-2f35-41bf-9d4c994db4e12998>, 22.8.2024.
- Campbell, Rosie ja Erzeel, Silvia 2018. Exploring gender differences in support for rightist parties. *Politics ja Gender* 14 (1), 80–105.
- Casal Bértoa, Fernando ja Rama, José 2021. Polarization: What do we know and what can we do about it? *Frontiers in Political Science* 3, 687695.
- Coffé, Hilde 2018. Gender and the radical right. Teoksessa Jens Rydgren (toim.), *The Oxford handbook of the radical right*. Oxford: Oxford University Press, 200–211.
- Cruces, Guillermo, Pérez-Truglia, Ricardo ja Tetaz, Martin 2013. Biased perceptions of income distribution and preferences for redistribution: Evidence from a survey experiment. *Journal of Public Economics* 98, 100–112.
- Dalton, Russell 2021. Modeling ideological polarization in democratic party systems. *Electoral Studies* 72, 102346.
- Enggist, Matthias 2024. Why welfare chauvinism is not a winning strategy for the Left. Progressive Politics Research Network, <https://politicscentre.nuffield.ox.ac.uk/progressive-politics-research-network/researchbriefs/>, 22.8.2024.
- Gidron, Noam, Adams, James ja Horne, Will 2020. American affective polarization in comparative perspective. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gidron, Noam, Adams, James ja Horne, Will 2022. Who dislikes whom? Affective polarization between pairs of parties in Western democracies. *British Journal of Political Science*, 1–19, doi: 10.1017/S0007123422000394.
- Givens, Terri 2004. The radical right gender gap. *Comparative Political Studies* 37(1), 30–54.
- Grönlund, Kimmo 2023. Party choice. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Kim Strandberg (toim.), *Finland turned right: Voting and public opinion in the parliamentary election of 2023*. Åbo: Åbo Akademi University, 19–27.
- Harteveld, Eelco 2021. Fragmented foes: Affective polarization in the multiparty context of the Netherlands. *Electoral Studies* 71, 102332.
- Harteveld, Eelco, Dahlberg, Stefan, Kokkonen, Andrej ja Van Der Brug, Wouter 2019. Gender differences in vote choice: Social cues and social harmony as heuristics. *British Journal of Political Science* 49(3), 1141–1161.
- Hobolt Sara B., Leeper Thomas J., Tilley James 2021. Divided by the vote: Affective polarization in the wake of the Brexit referendum. *British Journal of Political Science* 51(4), 1476–1493.
- Hobolt, Sara B. ja Tilley, James 2016. Fleeing the centre: the rise of challenger parties in the aftermath of the euro crisis. *West European Politics* 39(5), 971–991.
- Hooghe, Liesbet, Marks, Gary ja Wilson, Carole J. 2002. Does left/right structure party positions on European integration? *Comparative Political Studies* 35(8), 965–989.
- Im, Zhen Jie, Wass, Hanna, Kantola, Anu ja Timo M. Kauppinen 2023. With status decline in sight, voters turn radical right: How do experience and expectation of status decline shape electoral behaviour? *European Political Science Review* 15(1), 116–135.
- Immerzeel, Tim, Coffé, Hilde ja van der Lippe, Tanja 2015. Explaining the gender gap in radical right voting: A cross-national investigation in 12 Western European countries. *Comparative European Politics* 13(2), 263–286.
- Isotalo, Veikko, Helimäki, Theodora, von Schoultz, Åsa ja Söderlund, Peter 2023. Suomalainen äänestäjä 2003–2023 – Den finländska väljaren. Helsinki: vaalitutkimuskonsortio.
- Isotalo, Veikko, Sipinen, Josefina ja Westinen, Jussi 2024. Sukupuolikiulu arvoissa ja puoluevalinnassa 2000-luvulla. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen, Lauri Rapeli ja Peter Söderlund (toim.), *Pääministerivaalit polarisaation aikakaudella: Eduskuntavaalitutkimus 2023*. Helsinki: oikeusministeriö, 245–274.
- Iyengar, Shanto, Sood, Gaurav ja Lelkes, Yphtach 2012. Affect, not ideology: A social identity perspective on polarization. *Public Opinion Quarterly* 76(3), 405–431.
- Iyengar, Shanto, Lelkes, Yphtach, Levendusky, Matthew, Malhotra, Neil ja Westwood, Sean J. 2019. The origins and consequences of affective polarization in the United States. *Annual Review of Political Science* 22, 129–146.
- Kantola, Anu, Aaltonen, Sanna, Haikkola, Lotta, Junnilainen, Lotta, Kuhakallio, Eeva, Patana, Pauliina, Timonen, Joonas ja Tuominen, Pekka 2022. Kahdeksan kuukauden Suomi. Helsinki: Gaudeamus.
- Kawecki, Daniel ja Kekkonen, Arto 2024. Affective polarization and puoluevalinta. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen, Lauri Rapeli ja Peter Söderlund (toim.), *Pääministerivaalit polarisaation aikakaudella: Eduskuntavaalitutkimus 2023*. Helsinki: oikeusministeriö, 224–274.
- Kekkonen, Arto 2023. Affective polarization in a multiparty democracy: Learning from the case of Finland. Helsinki: valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Knudsen, Erik 2021. Affective polarization in multiparty systems? Comparing affective polarization towards voters and parties in Norway and the United States. *Scandinavian Political Studies* 44(1), 34–44.
- Krause, Werner, Cohen, Denis ja Abou-Chadi, Tarik 2023. Does accommodation work? Mainstream party strategies

- and the success of radical right parties. *Political Science Research and Methods* 11 (1), 172–179.
- Kriesi, Hanspeter ja Schulte-Cloos, Julia 2020. Support for radical parties in Western Europe: Structural conflicts and political dynamics. *Electoral Studies* 65, 102–138.
- Kubin, Emily ja von Sikorski, Christian 2021. The role of (social) media in political polarization: a systematic review. *Annals of the International Communication Association*, 45(3), 188–206.
- Lawrence, Michael, Homer-Dixon, Thomas, Janzwood, Scott, Rockstöm, Johan, Renn, Ortwin, Donges, Jonathan F. 2024. Global polycrisis: The causal mechanisms of crisis entanglement. *Global Sustainability* 2024(7:e6), doi:10.1017/sus.2024.1.
- Marino, Maria, Iacono, Roberto ja Mollerstrom, Johanna 2024. (Mis-)perceptions, information, and political polarization: A survey and a systematic literature review. *European Journal of Political Economy* 85, 102578.
- Marks, Gary, Hooghe, Liesbet, Nelson, Moira ja Edwards, Erica 2006. Party competition and European integration in the East and West: Different structure, same causality. *Comparative Political Studies* 39(2), 155–175.
- Moffitt, Benjamin 2016. *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Norton, Michael I. ja Ariely, Dan 2011. Building a better America – one wealth quintile at a time. *Perspectives on Psychological Science* 6(1), 9–12.
- Paloheimo, Heikki ja Tiihonen, Aino 2020. Sosiaali-demokraattisten puolueiden kannatuspohjan muutos Länsi-Euroopassa. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos*. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Helsinki: oikeusministeriö, 500–525.
- Peacock, Cynthia ja Pederson, Joshua R. 2022. Love and politics: The influence of politically (dis)similar romantic relationships on political participation and relationship satisfaction. *Human Communication Research* 48, 567–578.
- Reiljan, Andres. 2020. 'Fear and loathing across party lines' (also) in Europe: Affective polarisation in European party systems. *European Journal of Political Research* 59(2), 376–396.
- Reiljan, Andres, Garzia, Diego, da Silva, Frederico Ferreira ja Trechsel, Alexander H. 2024. Patterns of affective polarization toward parties and leaders across the democratic world. *American Political Science Review* 118(2), 654–670.
- Röllicke, Lena 2023. Polarisation, identity and affect – conceptualising affective polarisation in multi-party systems. *Electoral Studies* 85, 102655.
- Spierings, Niels ja Zaslove, Andrej 2017. Gender, populist attitudes and voting: Explaining the gender gap in voting for populist radical-right and populist radical left parties. *West European Politics* 40(4), 821–847.
- Steiner, Nils D., Mader, Matthias ja Schoen, Harald 2024. Subjective losers of globalization. *European Journal of Political Research* 63(1), 326–347.
- Steppat, Desiree, Castro Herrero, Laia ja Esser, Frank 2022. Selective exposure in different political information environments – How media fragmentation and polarization shape congruent news use. *European Journal of Communication* 37(1), 82–102.
- Wagner, Markus 2021. Affective polarization in multiparty systems. *Electoral Studies* 69, 102199.
- Wass, Hanna and Blais, André 2017. *Turnout*. Teoksessa Kai Arzhaimer, Jocelyn Evans ja Michael Lewis-Beck (toim.), *SAGE Handbook of electoral behaviour*. London: SAGE, 459–487.
- Wass, Hanna ja Kauppinen, Timo M. 2024. Sukupuolisakset äänestyslipulla: sukupuolen ja iän yhteys äänestäjien poliittisiin valintoihin. Teoksessa Anna Rajavuori (toim.), *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2024*. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.
- Wass, Hanna, Kärrylä, Ilkka, Luostari, Riku ja Isotalo, Veikko 2024. Äänestäjät ja ehdokkaat blokkiutuvassa politiikassa. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen, Lauri Rapeli ja Peter Söderlund (toim.), *Pääministerivaalit polarisaation aikakaudella: Eduskuntavaalitutkimus 2023*. Helsinki: oikeusministeriö, 44–65.
- Westwood, Sen, Iyengar, Shanto, Walgrave, Stefaan, Leonisio, Rafael, Miller, Luis ja Strijbis, Oliver 2018. The tie that divides: Cross-national evidence of the primacy of partyism. *European Journal of Political Research* 57(2), 333–354.

MATTI YLÖNEN

DIGIYHTIÖT EU-LOBBAREINA

Digijättien lobbausbudjetit EU:ssa ovat kymmenkertaistuneet kymmenessä vuodessa. Vaikuttamistyö on saanut uusia muotoja. Se on luonut tarpeen tarkistaa käsityksiämme siitä, miten politiikkaan EU:ssa vaikutetaan – ja miten sitä voidaan tutkia.

Euroopan Unionin vallan linnakkeissa ovat kuluneen vuosikymmenen aikana puhaltaneet uudet tuulet, kun amerikkalaiset digijätit ovat kasvattaneet läsnäoloaan Brysselissä. Ilmiö on haastanut paitsi EU-politiikan käytäntöjä, myös alan tutkimusta. Vaikuttamistyön kenttä on moninaistunut ja monimutkaistunut tavoilla, jotka huutavat uusia näkökulmia ammattimaisen lobbauksen tutkimukseen.

Muutos on ollut nopeaa, kun digijättien lobbausresurssit EU:ssa ovat reilun kymmenen viime vuoden aikana paisuneet ohi auto-teollisuuden kaltaisten perinteisten toimialojen. Ammattimaista EU-lobbausta seuraavan LobbyControl-järjestön viime vuonna julkaiseman [analyysin](#) mukaan kuuden eniten rahaa lobbaamiseen Brysselissä käyttävän yrityksen joukossa on neljä amerikkalaista

digijättiä: Meta (Facebook), Apple, Google, ja Microsoft. Välissä ovat perinteisemmistä yhtiöistä vain lääkeyhtiö Bayer (kolmantena), sekä Shell (viidentenä). Myös Amazon löytyy top-10-listalta.

Sama numeroina: viiden suurimman amerikkalaisen teknologiayhtiön yhteenlasketut lobbausbudjetit EU:ssa ovat nousseet vuoden 2013 noin kolmesta miljoonasta eurosta 30 miljoonan euron mittaluokkaan ([Vou 2020](#); [Corporate Europe Observatory 2023](#)). Huippu on kenties monien uusien digialan EU-säädösten hyväksymisen myötä jo saavutettu, mutta mittaluokka on silti merkittävä.

Amerikkalaiset digijätit käyttävät rahaa paitsi omiin lobbareihin, myös laajalti eri välikäsien kautta tapahtuvaan vaikuttamistyöhön. Tällaisia ovat esimerkiksi

Isoilla amerikkalaisfirmoilla on ollut merkittäviä kannustimia käyttää varojaan Brysselissä, kun EU on sorvannut monia uusia sääntöjä digialan ohjaamiseen.

ajatushautomot, vaikuttamistyötä tukevat konsulttiyhtiöt, sekä perinteiset ja uudet etujärjestöt.

Vakiintuneilla lobbaustutkimuksen tavoilla on vaikea tavoittaa tätä kokonaisuutta. Lobbaustutkimuksen pitäisi kyetä yhdistämään useita tutkimuksellisia lähestymistapoja ja erityyppisiä aineistoja.

BRYSEL-EFEKTI: EU-SÄÄNNÖILLÄ ON GLOBAALI VAIKUTUS

Olen kuluneen vuoden aikana tehnyt yli 50 haastattelua digijättien vallasta Brysselissä, osana Helsingin Sanomain Säätiön rahoittamaa hanketta, joka laajenee tänä syksynä nelivuotiseksi Suomen Akatemian rahoittamaksi tutkimukseksi. Lisäksi olen tutkinut muun muassa digiyhtiöiden mainoksia ja muita aineistoja. Tähänastiset tulokset ovat tukeneet kuvaa siitä, kuinka EU-päätöksenteossa ”kaikki pyrkivät vaikuttamaan kaikkialla” (Guéguen 2019, 95).

Brysselin monipolvisten valmisteluprosessien kattava seuranta ja niihin vaikuttaminen

vaativat rahaa. Digijäteillä on syvät taskut ja 2020-luvun vaihteen molemmin puolin isoilla amerikkalaisfirmoilla on ollut merkittäviä kannustimia käyttää varojaan Brysselissä, kun EU on sorvannut monia uusia sääntöjä digialan ohjaamiseen. Vaikka digijäteistä etenkin Microsoft on vaalinut pitkään jalsijaa Brysselin lobbauskuvioissa, myös se on kasvattanut kilpailijoidensa vanavedessä merkittävästi vaikuttamistyön resurssejaan.

Digitaalisten alustojen läpinäkyvyyden ja kilpailun näkökulmista merkittävimmät uusista EU-säädöksistä ovat olleet digimarkkinasäädös, digipalvelusäädös ja tekoälysäädös. Näistä ensimmäinen muun muassa pakottaa alustayhtiöitä avaamaan käyttöjärjestelmiään ja sosiaalisen median alustojaan kilpailulle ja estää omien tuotteiden suosimista. Digipalvelusäädös tyrkkii alustajättejä suodattamaan tehokkaammin kyseenalaista ja laitonta sisältöä, kun taas tekoälysäädös tuomaa uusia vaatimuksia (tekoälyksikin kutsuttujen) laajojen kielimallien kehittäjille.

Digijätit heräsivät EU:n merkitykseen globaalissa teknologiasääntelyssä kuitenkin

kin jo 2010-luvun puolessavälissä, kun unionissa sorvattiin yleistä tietosuojasetusta GDPR:ää (General Data Protection Regulation). Columbian yliopiston professori **Anu Bradford** (2020) nosti paljon huomiota keränneessä kirjassaan *The Brussels Effect* juuri GDPR:n esimerkiksi EU-sääntöjen globaalista vaikutuksesta.

GDPR on Bradfordin mukaan toiminut mittatikkuna, kun valtiot ympäri maailman ovat lähteneet päivittämään tietosuojasääntöjään vastaamaan digitaalisen talouden vaatimuksiin. Samalla se on luonut Bradfordin mukaan kannustimia yhtiöille sorvata niiden sisäiset tietosuojakäytännöt GDPR:n muotiin, sekä lobata vastaavia sääntöjä kolmansissa maissa.

TEKIJÄNOIKEUSDIREKTIIVI KIRVOITTI MASINOITUJA NETTIKAMPANJOITA

Yleinen tietosuojasetus hyväksyttiin vuonna 2016, mutta pidempään teemaa seuraneiden haastateltavieni mukaan Brysselissä herättiin toden teolla mukaan digijättien vaikutusyritysten kasvuun vuonna 2019 hyväksytyyn tekijänoikeusdirektiivin myötä. Sen tarkoituksena oli turvata median, taiteen ja musiikin tekijöiden oikeuksia teoksiinsa tilanteessa, jossa Googlen ja Youtuben kaltaiset alustat olivat muuttuneet ”internetin etusivuiksi”, kahmien samalla ison osan teoksiin kytkeytyneistä tulovirroista.

Direktiivin valmistelun yhteydessä Googlen osin rahoittama järjestö muun muassa masinoi nuoria Youtube-vaikuttajia mobilisoineen kampanjan, joka maalaili uhkakuvia Youtuben lopusta ja kannusti seuraajia ottamaan yhteyttä europarlamentaarikkoihin sähköpostilla, puhelimitse ja Twitterissä. Tätä varten järjestö loi verkkosivun, joka siivitti tuhansien viestien tulvan päätöksentekijöiden sähköpostilaatikoihin. Sivusto mahdollisti muun muassa ilmaisten puheluiden soittamisen päättäjille nettisivun kautta. Nettiliikenteestä iso osa tuli EU:n ulkopuolelta, myös automaattisten robottilien välityksellä (Rieck 2018).

Digimarkkinasäädöksen, digipalvelusäädöksen tai muiden 2020 luvun vaihteen suurten digialan säädösten yhteydessä aivan vastaavia kampanjoita ei nähty, mutta digialan vaikuttamistyön laajamittaisuus ja monikanavaisuus vaikuttaa tulleen jäädäkseen. Perinteisten päättäjätapaamisten ja yhteydenottojen sekä etujärjestövaikuttamisen rinnalla ovat korostuneet aiempaa suuremmalla painoarvolla myös muut lobbaamisen tavat, erityisesti vaikuttaminen päätöksentekoa tukevaan tiedontuotantoon.

DIGIJÄTIT PYRKIVÄT HALLITSEMAAN NIISTÄ KERROTTUA TARINAA

Brysselin lentoasemalla ja EU-instituutioiden läheisillä metroasemilla on viime vuosina ollut vaikea välttyä Googlen ja muiden

Lobbytoiminnan laajuuden kasvu ja monimuotoistuminen aiheuttaa haasteen alan tutkimukselle.

digiyhtiöiden mainoksilta. Sen sijaan että mainoksissa markkinoitaisiin yhtiöiden palveluja, keskiössä ovat usein ylevät päämäärät: vaalien turvallisuuden turvaaminen, valetietoa vastaan kamppailu tai yhtiöiden rooli pandemioiden torjunnassa. Vastaavia mainoksia on vilissyt myös EU-asioita käsittelevien medioiden sivuilla sekä kohdennetusti EU-päätöksentekijöiden some-virrassa.

Nämä mainokset ovat olleet osa digijättien pyrkimystä hallita narratiiveja, joilla digitaalisesta taloudesta ja digijäteistä Brysselissä puhutaan. Tällainen narratiivien hallinta (tai ainakin pyrkimys siihen) on vaatinut digijäteiltä laajapohjaista tiedontuotantoa ja -välitystä sekä mielipideilmaston muokkausta. Mainokset ovat olleet suuremman palapelin yksi osanen.

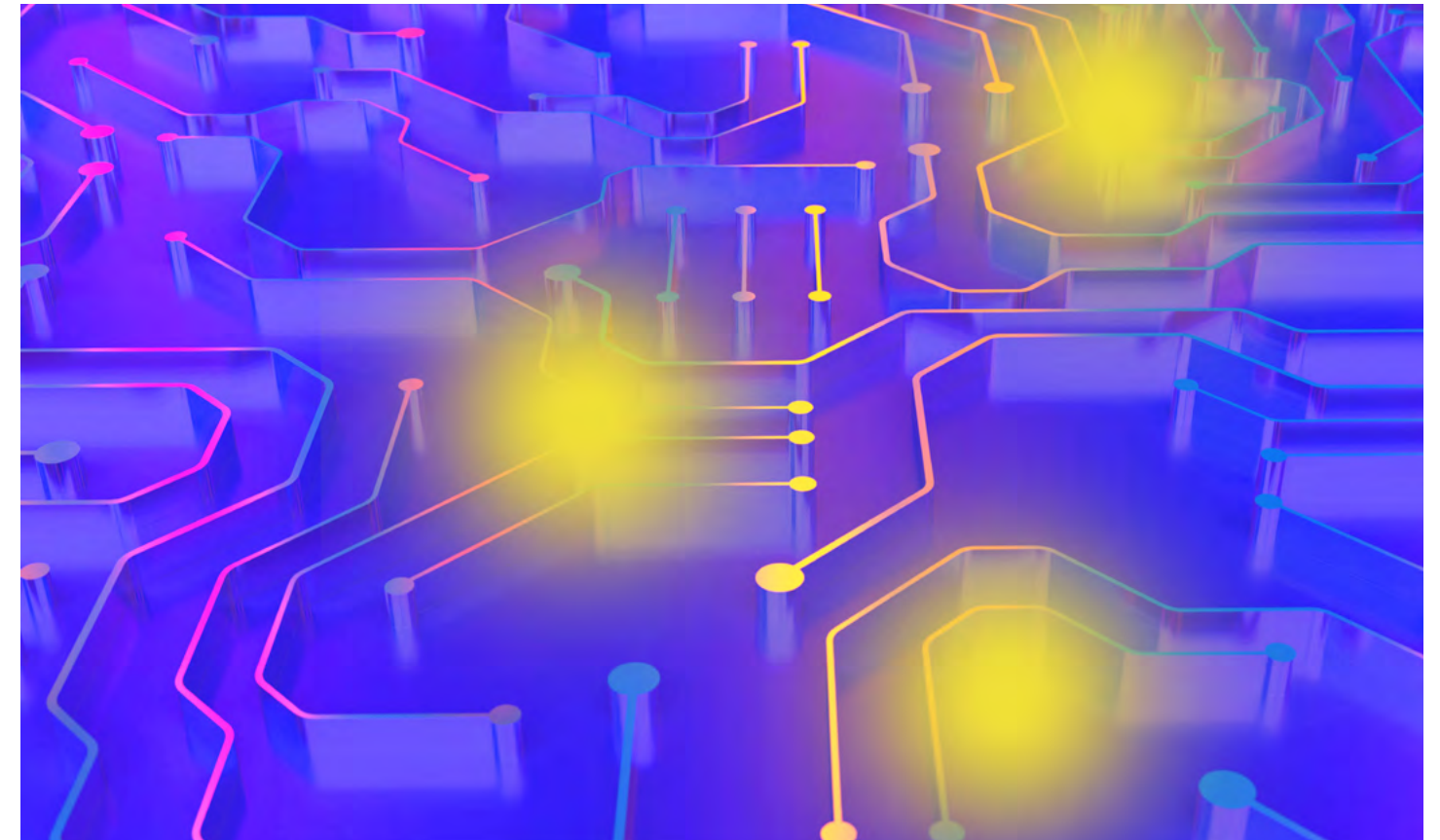
Agendanmuokkaustyötä tehdään myös erilaisissa digijättien järjestämissä seminaareissa, cocktail-tilaisuuksissa, ja muissa epämuodollisissa ympyröissä. Esimerkiksi cocktail-tilaisuuksissa ei välttämättä välitetä mitään tiettyä lobbyviestiä, vaan pikemminkin luodaan yhteyksiä ja pyritään luomaan positiivista kuvaa yhtiöstä.

Tällaisen toiminnan tarkoituksena on ollut hallita politiikan koko sykliä, yleisestä mielipideilmaston ja agendanmuodostuksesta aina säädösten täytäntöönpanoon. Tämä vastaa varsin hyvin myös liikkeenjohdon tutkimusten nykyaikaista lobbykäsitystä (Heath & Panechar 2009). Vaikuttamistyötä tehdään nykyisessä sosiaalisten medioiden välittämässä nopeatempoisessa politiikassa laaja-alaisina kampanjoina, joissa hyödynnetään sekä perinteisiä että uusia teknologioita (Ylönen, Mannevuola & Kari 2022).

Lobbytoiminnan laajuuden kasvu ja monimuotoistuminen aiheuttaa haasteen alan tutkimukselle. Vaikka liikkeenjohdon tutkimuksessa painotetaan vaikuttamisen laajapohjaisuutta, ei tällainen laajapohjaisuus aina välity politiikan tutkimukseen. Herää kysymys, miten tätä nopeasti kasvavaa ja amebamaisesti laajentunutta digiyhtiöiden lobbyusta EU:ssa pitäisi tutkia?

LOBBAUSTUTKIMUKSEN KATVEALUEET

Iso osa lobbytutkimuksesta nojaa Suomessa melko vähän tunnetun amerikkalais-

KUVAN LÄHDE: ALLISON SAENG / UNSPLASH

sosiologin **Peter Blaun** tunnetuksi tekemään vaihdantateoriaan. *Tieteessä tapahtuu*-lehden viime numerossa käsitellyn **Robert K. Mertonin** ohjauksessa väitöskirjansa tehneen Blaun mielestä organisaatioiden toimintaa on hyödyllistä lähestyä uusklassisen taloustieteen kehikkoja seuraillen vaihdantana. Tällöin organisaatioiden sisäiset tapahtumat voidaan hahmottaa kysynnän ja tarjonnan kautta ja uusklassisen taloustieteen kysyntä- ja tarjontakäyriin perustuvaa mallinnusta hyödyntäen.

Moderni lobbytutkimus haki inspiraatiota Blaun tuotannosta lähtiessään luotaamaan päätöksentekijöiden ja lobbyneiden välisiä suh-

teita. Lobbytutkimus hahmotettiin vaihdantana, jossa päätöksentekijät janoavat lobbyneilta ajantasaista, yksityiskohtaista tietoa lainsäädännön kohteena olevien alojen toiminnasta. Vastineeksi tästä tiedosta he luovat lobbyneille pääsyä (engl. access) vallan kamareihin.

Tällaista vaihdantaa EU:ssa on tutkittu esimerkiksi tekemällä määrällisiä analyysejä eri eturyhmien tapaamisista keskeisten EU-päätöksentekijöiden kanssa, tai eri tahojen vaikutusvaltaa luotaavin survey-tutkimuksin. Lisäksi tutkijat ovat esimerkiksi vertailleet eri etujärjestöjen resursseja sekä niiden näkyvyyttä Brysselin vallan käytävillä. (Coen, Katsaitis & Vannoni 2021.)

Vaikutusvaltaa ei onneksi mitata pelkästään rahassa.

Tuloksena on ollut paljon arvokasta tutkimusta, mutta myös merkittäviä katvealueita. Keskittyminen lobbauksen resursseihin va-
lottaa heikommin etenkin laajempaa mieli-
pideilmaston ja tiedontuotannon muokka-
usta, jota ei suoraan suunnata kenellekään
tietyille päätöksentekijälle. Tällaiset katve-
alueet korostuvat tilanteessa, jossa alan toi-
mijakenttä ja sen käytännöt ovat nopeassa
muutoksessa, kuten digialalla on kuluneen
vuosikymmenen aikana nähty.

VALTARESSURSSIEN TUTKIMUS MAHDOLLISTAA VALLAN VERTAILUN

Yksi vastaus edellä kuvattuun katvealueeseen
on ollut kuluneen kymmenen vuoden aikana
vahvistunut ”käytännöllinen käänne” lobbau-
s-tutkimuksessa. Se on tietyllä tapaa mennyt
toiseen ääripäähän vaihdantateoriaan poh-
jautuvaan tutkimukseen verrattuna. Käytän-
nöllinen käänne on julkilausutusti välttänyt
vallan lähestymistä resurssina tai kyvykkyyte-
nä (Adler-Nielsen 2016), keskittäen huomion-
sa lobbauksen ”lattiatason” käytäntöihin esi-
merkiksi etnografisen tutkimuksen keinoin.

Digiyhtiöiden lobbaustoimintaan sisäl-
tyy kuitenkin monia ilmiöitä, jotka eivät

ole ensisijaisesti vaihdantaa, mutta joihin
liittyy merkittävien valtaresurssien valjasta-
mista. Niiden ymmärtämiseen tarvitaan tut-
kimusta, joka lähestyy vaikuttamisyriksiä
monesta näkökulmasta ja tarkastelee koko-
naisuutena sitä valta-asemaa, jonka eri lob-
bauskeinot digijäteille luovat (Kemmerling
& Trampusch 2023).

Valtaresurssinäkökulman teki tunnetuk-
si ruotsalainen **Walter Korpi** jo 1970-luvul-
la, mutta se on herättänyt viime vuosina
kasvavaa kiinnostusta globaalin poliittisen
talouden tutkimuksessa (Kemmerling &
Trampusch 2023). Korpi (1985) määritteli
valtaresurssit kyvykkyyksiksi, jotka auttavat
politiikan toimijoita palkitsemaan tai rankai-
semaan muita toimijoita.

Digitaalisen talouden valtaresurssis-
ta kirjoittaneet **Michael Kemmerling** ja
Christine Trampusch (2023) näkevät valta-
resurssina esimerkiksi digitaalisen talouden
infrastruktuurien hallinnan (kuten sosiaali-
s-
median alustat) sekä suuryritysten kyvyn
ohjata internetin standardoinnista vastaa-
via elimiä. Lobbauksen näkökulmasta valta-
resurssina voitaisiin pitää myös mahdollisuut-
ta rekrytoida äskettäin komission jättäneitä
pätöksentekijöitä, tai kykyä tuottaa yksityis-

kohtaista tietoa ja tausta-analyysiä jostain
asiakysymyksestä, jonka kattamiseen esimer-
kiksi kansalaisjärjestöjen resurssit eivät veny.

Valtaresurssinäkökulman avulla tutkimus
voi tehdä näkyväksi sen vaikuttamistapo-
jen moninaisen valikoiman, jota digialan
jätit käyttävät lobbauksessaan. Näkökulma
mahdollistaa myös valtaresurssien vertai-
lun: miten digijättien ja niiden rahoittaman
tiedontuotannon laajuus vertautuu vaikkapa
kansalaisjärjestöjen tai riippumattoman tut-
kimuksen resursseihin?

TEKNOLOGIAHUUMASTA KOHTI KRIITTISEMPÄÄ TARKASTELUA

Vaikutusvaltaa ei onneksi mitata pelkästään
rahassa. Euroopassa on viimeisen 10 vuoden
aikana viimein herätty tarpeeseen säädellä
ulkomaisia digijättejä ja luoda mahdolli-
suuksia mantereen omien teknologia-alan
toimijoiden menestykseen. Mieli-
pideilmasto on siis muuttunut 2000-luvun alun yleisestä
teknologiahuumasta kriittisempään suun-
taan laajuudessa, jota suurillakaan mainos-
kampanjoilla on vaikea kammata raiteiltaan.

Nyt aloittaneen Euroopan komission alku-
kautta tullee leimaamaan viime komission
päättämien suurten säädöspakettien täytän-
töönpano, vaikka Euroopan komission pu-
heenjohtajan **Ursula von der Leyenin** vasta
julkaistussa [ohjelmassa](#) maalailtaan myös
esimerkiksi uusia supertietokoneiden hyö-

dyntämismahdollisuuksia eurooppalaisille
start-up-yhtiöille.

Kuitenkin myös täytöntöönpanoon voi-
daan vaikuttaa lobbauksen keinoin esimer-
kiksi erilaisten täytöntöönpanoa toteuttavien
työryhmien ja virastojen kautta. Työsarka ei
lopu siis alan tutkijoiltakaan.

—
*Matti Ylönen (VTT) on Suomen Akatemian
rahoittama Akatemiatutkija Helsingin yliopis-
ton valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Hänen
tutkimushankkeensa nimi on Maailma tekno-
logiayhtiön silmin: Poliittinen vaikuttaminen
alustakapitalismin aikakaudella.*

KIRJALLISUUS

- Adler-Nissen, R. 2016. Towards a practice turn in EU studies: The everyday of European integration. *Journal of Common Market Studies* 54(1), 87–103.
- Bradford, Anu 2020. *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. New York: Oxford University Press.
- Guéguen, Daniel 2019. Reshaping European Lobbying: How to Be One Step Ahead, in Dialer, Doris & Richter, Margarethe (toim.) *Lobbying in the European Union: Strategies, Dynamics and Trends*. Cham, Switzerland: Springer. pp. 93–104.
- Heath, R. L. & M. J. Palenchar (2006). *Strategic Issues Management: Organizations and Public Policy Challenges*. London: SAGE.
- Kemmerling, Michael & Christine Trampusch 2023. Digital power resources (DPR): the political economy of structural and infrastructural business power in digital(ized) capitalism, *Socio-Economic Review*, 21(4), 1851–1876.
- Korpi, Walter 1985. Power Resources Approach vs. Action and Conflict: On Causal and Intentional Explanations in the Study of Power, *Sociological Theory* 3(2), 31–45.
- Rieck, Volcker (2018). *Anatomy of a political hack*. *Frankfurter Allgemeine* 18.8.2018.
- Ylönen, M., Mannevuori, M., & Kari, N. (2022). *Viestintätoimistojen valta: Poliittikan uudet pelurit*. Tampere: Vastapaino.

IRONIA POLITIIKASSA

Ironia taipuu moniin eri käyttötarkoituksiin. Miten ja minkälaista ironiaa politiikassa käytetään? Onko politiikassa liikaa tai liian vähän ironiaa? kysyy Johanna Vuorelma artikkelissaan.

Suomen pitää olla turvallinen tila”, julistettiin viime presidentinvaalien mainoksissa ympäri Suomen. Vaalislogan kuului eduskunnan puhemies **Jussi Halla-aholle**, joka pyrki tasavallan presidentiksi perussuomalaisten ehdokkaana. On luontevaa, että maan ulko- ja turvallisuuspolitiikan johtajaksi pyrkivä ehdokas puhuu vaalien alla turvallisuudesta. Halla-ahon kampanjaslogan ei ollut kuitenkaan perinteistä turvallisuuspoliittista retoriikkaa. Se oli pikemminkin ironista puhetta turvallisuudesta.

Turvallisen tilan käsite on vakiintunut tarkoittamaan tilaa, jossa pyritään aktiivisesti rakentamaan syrjinnästä ja häirinnästä vapaa ilmapiiri. Halla-ahon vaalijulisteessa ei peräänkuulutettu Suomea, jossa yhdenvertaisuuteen, rasismiin vastaisuuteen ja

seksuaalisen häirinnän kitkemiseen kiinnitettäisiin nykyistä enemmän huomiota. Perussuomalaiset on päinvastoin profiloitunut puolueena, joka karnevalisoi ja koettaa asettaa naurunalaiseksi pyrkimyksiä edistää vähemmistöjen oikeuksia ja syrjinnän vastaisia käytäntöjä.

Halla-ahon vaalijulistetta voikin lukea ironisena kielenä, jossa puhutellaan eri yleisöjä. Yksi yleisö ymmärtää ironisen viittauksen, jossa perussuomalaisten irvailema turvallisen tilan käsite kaapataan omaan poliittiseen retoriikkaan. Siinä turvallinen tila ei viittaa yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä korostavaan toimintaan vaan perussuomalaiseen tulkintaan turvallisuudesta. Toinen yleisö lukee vaalijulisteen tunnistamatta sen ironiaa ja tulkitsee sen presidentillisenä kannanottona turvallisuuspolitiikkaan.

Poliitikko ottaa aina riskin käyttäessään ironiaa poliittisessa retoriikassaan.

IRONIA ALTAVASTAAJAN ASEENA JA VALLANKÄYTTÄJÄN RETORISENA KEINONA

Tutkin tiedekirjassani *Irony in International Politics* (Edinburgh University Press 2024) poliittisten vallankäyttäjien käyttämää ironiaa. Keskityn kirjassa erityisesti siihen, miten liberaalia demokratiaa ja sen idealistista lupautta ”historian lopusta” ironisoidaan. Kun poliittinen valta ottaa ironian osaksi julkista kielenkäyttöään, se vaatii kansalaisilta erityistä valppautta.

Ironia tarjoaa poliitikoille tehokkaan retoriikkakeinon, koska ironian avulla poliitikko voi hallita puheidensa tulkinta-avaruutta ja tuottaa yhteisöllisyyden tuntua heissä, jotka ymmärtävät ironiset merkitykset. Sosiaalinen media on tarjonnut ironialle erityisen hedelmällisen alustan, koska taidokkaasti rakennetut ironiset merkitykset saavat huomiota, herättävät tunteita ja leviävät hetkesä sosiaalisen median areenalta toiselle. **S1**

Samaan aikaan ironiset merkitykset ovat myös hankalia verkkoympäristössä, koska ne ymmärretään usein väärin. Siksi ironian tulkintaohjeiksi lisätään hymiöitä, aiheutunnis-

teita ja visuaalista kerrontaa. Poliitikolle väärin ymmärretty ironia voi olla kohtalokasta, koska demokratiassa poliitikon pitää tulla valituksi uudelleen luottamustehtäväänsä. Jos poliitikko esittää **Sokrateen** tavoin ironisen tietämätöntä, kansalaiset voivat tulkita puheen todelliseksi tietämättömyydeksi. Siksi poliitikko ottaa aina riskin käyttäessään ironiaa poliittisessa retoriikassaan.

Ironia mielletään usein poliittisten johtajien retorisen keinon sijaan altavastajaan aseeksi, jolla voi paljastaa vallanpitäjien teko-
pyhyden. Se voi olla yksi ainoista tarjolla olevista vastarinnan muodoista itsevaltaisesti johdetuissa maissa, joissa poliittisen vallan julkinen kritiikki on vaarallista. Esimerkiksi Neuvostoliitossa hallintoa kritisoitiin toistamalla ironisesti hallinnon omaa retoriikkaa. Kun puhuja lausuu riittävän monta kertaa politbyroon mahtipontisia listauksia maan ennennäkemättömistä saavutuksista, kuuli- ja ymmärtää sen tarkoittavan päinvastaista – varsinkin, kun eletty elämä on todellisuudessa jyrkässä ristiriidassa poliittisen retorikan välittämän ihannekuvan kanssa.

KUVANLÄHDE: MATEO JURIC / ISTOCKPHOTO

IRONIAN MÄÄRITTELYSTÄ

Ironiaa on tutkittu vuosisatojen ajan eri tieteenaloilla filosofiasta retoriikan tutkimukseen, politiikan tutkimukseen ja psykologiaan. Ironia kiehtoo, koska se pakenee vakiintuneita määritelmiä. Poliitiikan tutkimuksessa ironian tutkimus voi kohdistua esimerkiksi siihen, miten eri tahot poliitikoista kansalaisiin käyttävät ironiaa retoriikassaan.

Ironiaa voi tutkia myös tieteellisen teorian sisäänrakennettuna ominaisuutena. Kansainvälisten suhteiden tieteenalan klassinen turvallisuusdilemma pitää sisällä ironisen jännitteen: valtioiden pyrkimys vahvistaa turvallisuuttaan voi itse asiassa heikentää niiden

turvallisuutta ja päinvastoin lisätä konflikteja. Myös filosofi **Thomas Hobbesin** vapauskäsitystä voi tarkastella ironisena paradoksina: kansalaiset saavuttavat vapauden vain luopumalla siitä.

Ironiaa määritellään lukuisilla eri tavoilla. Retorisesti orientoituneessa tutkimuksessa tunnistetaan useita ironian tyyppejä, jotka erittelevät eri tapoja käyttää ironiaa. Tutuin näistä on sanallinen ironia, jossa puhuja sanoo jotain muuta kuin tarkoittaa. Tilanteellinen ironia alleviivaa odotusten ja lopputuloksen välistä ristiriitaa, kun taas draamallinen ironia tarjoaa fiktion yleisölle enemmän tie-

Ironia ei ole itsessään hyvää tai huonoa politiikan kannalta.

toa tilanteesta kuin fiktion henkilöihahmoille. Ironian eri tyyppien typologiat tarjoavat hyödyllisiä tulkinta-avaimia niin fiktion kuin faktan luentaan.

Filosofisesti orientoitunut ironiatutkimus on puolestaan enemmän kiinnostunut siitä, miten ymmärrämme yhteiskuntaa ja ihmisyttä ironian avulla. Tästä lähestymistavasta käsin ironia ei ole pelkästään retorinen keino vaan kertoo meille jotain syvempää ympäröivästä maailmasta, identiteeteistä ja vallasta. Ammannan kirjassani filosofisen ironiatutkimuksen perinteestä ja tunnistan kansainvälisessä politiikassa neljä ironian muotoa kylmän sodan jälkeisellä aikakaudella.

IRONIAN NELJÄ MUOTOA

Ensimmäinen erittelemistäni ironian muodoista on oikeudenmukaisuutta tavoitteleva ironia, jonka pyrkimyksenä on kiinnittää huomio liberaalien demokratioiden ihanteellisen omakuvan ja politiikan väliin ristiriitaan. Tällaista ironiaa käyttävät liberaalien poliitikkojen lisäksi esimerkiksi

ihmisoikeusaktivistit, jotka tekevät näkyväksi oman liberaaliksi identifioituvan yhteisönsä kyvyttömyyden nähdä osallisuuttaan etäällä olevien ihmisten kärsimykseen. Oikeudenmukaisuutta tavoittelevassa ironiassa korostuu hierarkioiden haastaminen ja globaalin oikeudenmukaisuuden edistäminen.

Toinen käsittelemäni ironian muoto on hegemoniaa tavoitteleva ironia. Se ironisoi liberaalien demokratioiden väitettyä heikkoutta, joka estää niitä tavoittelemasta hallitsevaa asemaa kylmän sodan jälkeisellä aikakaudella. Tämä on konservatiivinen ironian muoto, jolla pyritään osoittamaan ihmisoikeuslähtöisen ja yhteisiä sääntöjä noudattavan politiikan heikkous, jonka väitetään jättävän liberaalit demokratiat vahvempien jalkoihin. Hegemoniaa tavoittelevassa ironiassa ongelma ei ole liberaalin demokratian ihanteiden toteutumatta jääminen vaan niiden toteutuminen, koska ne väitetysti tekevät valtiosta heikon.

Kolmas ironian muoto on tunnustusta tavoitteleva ironia, joka on altavastaajan reaktio liberaalien demokratioiden väitettyyn kaksi-

naismoraaliin. Esimerkiksi Turkin ja Unkarin poliittinen johto on käyttänyt tunnustusta tavoittelevaa ironiaa alleviivatessaan Euroopan tekopyhyyttä: Eurooppa kuvittelee olevansa moraalinen suurvalta, mutta toimii kuin koloniaalinen valta ja verhoaa itsekkäät intressinsä puheeseen yleisestä hyvästä.

Viimeinen analysoimani ironian muoto on hajaannusta tavoitteleva ironia, joka pyrkii osoittamaan, että koko ajatus liberaalin demokratian ihanteista on valheellinen. Se tuottaa kyynistä kuvaa kansainvälisestä politiikasta ja suhtautuu ihanteeseen sääntöpohjaisesta kansainvälisestä järjestelmästä nihilistisesti. Venäjän itsevaltainen hallinto on jo pitkään käyttänyt hajaannusta tavoittelevaa ironiaa ja imitoinut liberaalin demokratian sanastoa karnevalisoidakseen liberaalien demokratioiden edistämisiä arvoja.

Nämä ironian muodot ovat valtaa käyttävien tapoja joko puolustaa tai haastaa liberaalin demokratian ihannetta, joka on määrittänyt kylmän sodan jälkeisen aikakauden poliittista elämää. Pettymys siihen, että kylmän sodan päättymisen jälkeinen euforia liberaalin demokratian voitosta ei johtanutkaan liberaalin demokratian voittokulkuun ja sen ihanteiden juurtumiseen, on ollut hedelmällistä maaperää ironialle. Mitä korkeammat ihanteet, sitä alttiimpia ne ovat ironian sivalluksille.

Ironia on eräänlainen diskursiivinen parasiitti, koska se hyödyntää jo sanottua tai teh-

tyä. Täytyy olla jotain, mitä ironisoida. Siksi ironian kärki osoittaa menneeseen, vaikka se ottaisi kantaa nykyiseen tai tulevaan.

IRONIAA POLITIIKAN ERI LAIDOILLA

Ironia ei ole vain yhden ideologisen suuntauksen käyttämä diskursiivinen strategia, vaan sitä hyödynnetään politiikan eri laidoilla. Ironiaa voidaan käyttää kyynisyyden ja relativismin ruokkimiseen, mutta myös toiveikkuuden ja muutosvoimaan herättämiseen. Siksi ironia ei ole itsessään hyvää tai huonoa politiikan kannalta. Se kytkeytyy ajankohtaisiin poliittisiin intohimoihin, jotka ovat ideologisten kiistojen lisäksi myös kamppailua kielestä. Ironia tarjoaa keinon haastaa yhteiskunnan vallitsevaa sanastoa, joka otetaan annettuna.

Ironian avulla voi tehdä säröjä jaettuun sanastoon osoittamalla, että käyttämiemme sanojen ja todellisuuden välillä on ironinen kuilu. Jos ironinen kuvaus onnistuu vakuuttamaan kuulijansa, aiemmin hallinneet sanat eivät enää tunnu uskottavilta kuvauksilta todellisuudesta. Ihmisoikeudet alkavatkin näyttää yhden ryhmän suosimiselta, demokratia harvainvallalta tai oikeutettu puolustautuminen hyökkäyspolitiikalta. Aiempi luottamus sanojen tarkkuuteen ja selitysvoimaan katoaa, mikä voi johtaa uuden sanaston luomiseen ja pyrkimykseen muuttaa todellisuus vastaamaan vallitsevaa sanastoa.

KUVAN LÄHDE: UNSPLASH

Tällainen murros on tyypillinen itsevaltaisen järjestelmän romahtaessa, jolloin poliittisesti määritelty ja väkivalloin ylläpidetty sanasto lakkaa olemasta. Sitä ei tarvitse enää haastaa ironisesti tai muilla keinoilla.

Todellisuuden ja kielen välinen kuilu voi syventyä myös demokraattisessa järjestelmässä, jossa ironia on yksi keino tuottaa uutta sanastoa vanhan tilalle. Eurooppalainen laitaioikeisto on jo pitkään pyrkinyt ironi-

sesti haastamaan vallitsevaa sanastoa ihmisoikeuksista, oikeusvaltiosta ja demokratiasta esittämällä ne todellisuudesta vieraantuneina käsitteinä. Osa kansalaisista omaksuukin uuden sanaston ja etäännytty käsitteiden vakiintuneista merkityksistä ja niihin liittyvistä normatiivisista oletuksista.

Kirjailija **Naomi Klein** kirjoittaa teoksessaan *Kaksoisolento* (2023) ihmisten luisumisesta eräänlaiseen peilimaailmaan, jossa ylei-

Aika ajoin nousee huoli, että ironia on joko katoamassa tai sitä on liikaa.

sille käsitteille annetaan eri merkitykset kuin vakiintuneessa kielenkäytössä. Ironia voi johdattaa ihmisiä kohti peilimaailmaa, jossa yhteisö jakaa käsitteiden ironisen tulkinnan.

Halla-ahon puheen turvallisesta tilasta voikin nähdä osana peilimaailman logiikkaa, jossa turvallisen tilan käsitteen ironinen käyttö toimii poliittista yhteisöä yhdistävänä liimana. Silloin käsitteen varsinainen merkitys kyllä ymmärretään, mutta siihen suhtaudutaan ironisesti.

POLIITTISTEN YHTEISÖJEN RAKENTAMINEN

Peilimaailman jakamat ironiset tulkinnat ovat yksi osoitus siitä, miten ironian avulla luodaan poliittisia yhteisöjä. Ironia on eronteon väline, jolla voi rakentaa muureja eri ryhmien välille. Meidän yhteisömme ymmärtää, että sanottu on jotain muuta kuin tarkoitettu. Ironiaa ymmärtämättömille voidaan ilkkua ironian tarjoaman etäisyyden päästä: ”He ottivat sen tosissaan!”

Ironialla voidaan myös kiertää vastuu sanomisistaan. Jos poliitikon puhe provosoi ja nostattaa kohun, se voidaan myöhemmin kuitata ironiana: ”Ei sitä kuulunut ottaa tosissaan!”

Ironian tutkiminen eri aikakausina vaatii ymmärrystä ironian sosiaalisesta, poliittisesta ja kulttuurisesta kontekstista. Ironialla on eri näyttäjä, jotka määrittävät sen, miten sitä luetaan ja kenelle se on suunnattu.

Ironian häilyvä luonne poliittisessa retoriikassa tekeekin siitä riskialttiin tutkimuskohteen, koska ironian tulkinnasta voi tulla osa ironista esitystä. Tutkija tai toimittaja saatetaan valjastaa mukaan poliitikon ironiseen performanssiin, jossa journalistinen media ja yliopistot esitetään todellisuudesta irrallaan olevina instituutioina, jotka ovat edelleen sitoutuneita poliitikon ironisoimaan kieleen eivätkä väitetysti ymmärrä rivien väliin piilotettua ironiaa.

ONKO IRONIAA LIIKAA TAI LIIAN VÄHÄN?

Aika ajoin nousee huoli, että ironia on joko katoamassa tai sitä on liikaa. 1990-luvun alun Yhdysvalloissa nousi vastarinta kulttuurin ja yhteiskunnan läpätunkevalle ironialle, joka tuotti kyynisyyttä ja passiivisuutta. Ratkaisuksi tarjottiin uutta vilpittömyyttä, jossa otetaan tietoinen etäisyys ironiseen asenteeseen.

Hieman yli vuosikymmen myöhemmin huolta puolestaan herätti ironian väitetty katoaminen vuonna 2003 alkaneen Irakin sodan aiheuttaman ilmapiirin seurauksena. Ironian pelättiin kuolleen, koska yhteiskunnallisesta ilmapiiristä oli tullut militaristisen vakavaa. Myös **Donald Trumpin** valinta Yhdysvaltojen presidentiksi vuonna 2016 sai aikaan pelkoa, että ironia ei ole enää mahdollista.

Kysymys siitä, onko yhteiskunnassa liian vähän tai liian paljon ironiaa, olettaa meidän edelleen jakavan julkisen sfäärin ja osallistuvat samoihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Tosiasiassa olemme eriytyneet minijulkisuuksiin, joista osaa voi määrittää runsas ironia ja toisia taas ironian poissaolo. Nämä minijulkisuudet voivat olla sosiaalisen median alustoja, verkkokeskusteluja, keskustelutilaisuuksia tai muita sosiaalisia tihentymiä, joissa on omat kommunikaation tavat. Siksi on vaikeaa määrittellä, onko 2020-luvun ilmapiiri erityisen ironinen vai ei.

Aikakauden ironisuuden mittaamisesta tekee erityisen hankalan ironian vaikea määrittely. Jos liiallisen ironian aikakausi tarkoittaa sitä, että aikakautta määrittää runsas ironian käyttö, ironia pitää pystyä ensiksi tunnistamaan. Ironiaksi tulkittu ei välttämättä ole tarkoitettu ironiaksi eikä ironiaksi tarkoitettua aina ymmärretä puhujan haluamalla tavalla. Jos taas kyse on siitä, että aikakautta määrittää syvä ironinen kuilu todellisuuden

ja sitä kuvaavan kielen välillä, se saatetaan havaita vasta paljon myöhemmin.

Aikakaudesta voi tehdä ironisen myös se, että sitä määrittävät ironiset paradoksit, jotka vaikuttavat mahdottomilta ratkaista. Esimerkiksi ilmastokriisiä voi tarkastella ironisena paradoksina, jossa hyvinvointiamme lisäävä talouskasvu tarkoittaaakin elämän edellytystemme kuihtumista. On ironista, että korkeamman hyvinvoinnin tavoittelu johtaa lopulta ennennäkemättömään pahoinvointiin.

Viittaamme 2020-lukuun edelleen kylmän sodan jälkeisenä aikakautena, vaikka elämme todennäköisesti jo uutta aikakautta. Nykyisen aikakauden periodisointi on vaikeaa, koska aikaa määrittävät niin monet murrosvoimat: ilmasto- ja ympäristökriisi, asevarustelun kiihtyminen, vahvistuva suurvaltakilpailu ja teknologinen murros ovat kaikki valtavia muutostekijöitä. Ironia tarjoaa työkaluja ottaa kriittistä etäisyyttä käyttämämme sanastoon ja tarkastelemaan sitä suhteessa ympäröivään todellisuuteen, mikä auttaa nykyisen aikakauden nimeämisessä.

Kysymys siitä, miten ironiaa käytetään murrosvoimien jyllätessä, on keskeinen muutoksen suunnan kannalta. Ironian voi valjastaa edistämään yhteiskunnallista murrosta kohti kestävämpää ja oikeudenmukaisempaa maailmaa, mutta sitä voi käyttää myös ruokkimaan kyynistä ja passiivista suhtautumista yhteiskunnallisiin ongelmiin. Tästä syystä on

tärkeää kiinnittää huomiota siihen, kuinka meitä puhutellaan ironian avulla.

—
Johanna Vuorelma on yliopistotutkija Helsingin yliopiston Eurooppa-tutkimuksen keskuksessa, valtio-opin dosentti Turun yliopistossa ja Tieteessä tapahtuu -lehden toimitusneuvoston jäsen.

KAMPPAILU TIEDON TUOTANNOSTA JA TUHOAMISESTA PALESTIINASSA

Palestiinalaisten historiasta ja nykytilanteesta on hyllykilometreittäin luotettavaa tietoa tarjolla. Oleellinen kysymys on, keitä olemme valmiita kuulemaan ja uskomaan, kirjoittaa Lähi-itään erikoistunut antropologi Tiina Järvi.

Toukokuun 22. ja 23. päivän välisenä yönä Välimeren rannalla sijaitsevan kylän palestiinalaiset asukkaat havahtuivat laukausten ääniin. He osasivat odottaa hyökkäystä, sillä taistelut olivat riehuneet alueella jo kuu-kausia. Läheisiin kyliin oli hyökätty ja niiden asukkaat ajettu kodeistaan.

Tuona toukokuun yönä tämä noin 1 500 asukkaan kylä piirrettiin. Paikalliset miehet olivat pitämässä vahtia kylän eri laidoilla aseistuksenaan brittiläisiä kiväärejä ja vanhoja metsästysaseita. Miehiä oli enemmän kuin varustuksia, eikä suurimmalla osalla ollut kokemusta aseiden käsittelystä. Kylän

puolustajista ei siten ollut vastusta hyökkääjille. Aamuun mennessä taistelut olivat ohi ja kyläläiset antautuneet.

Kylän valtaamisen jälkeen hyökkääjät kokosivat asukkaat yhteen ja ohjasivat heidät rannalle. Katujen laidoilla lojui taistelujen jäljiltä ruumiita. Rannalla kyläläiset eroteltiin toisistaan: naiset, lapset ja vanhukset ohjattiin erilleen miehistä, joiden joukosta hyökkääjät poimivat nimilistojen perusteella henkilöitä poisvietäviksi. Rannalle jääneet kuuluivat laukauksia, kun miesjoukkio toisensa perään vietiin takaisin kylään.

Kun laukaukset olivat vaienneet, lastattiin naiset, lapset ja vanhukset rekkojen lavoille

Israelin armeija on tehnyt ilmaiskuja Gazan al-Rimalin kaupunginosaan, missä sijaitsi muun muassa hallintorakennuksia, kirjastoja ja al-Shifan sairaala. Kuva marraskuulta 2023.

Israelinjuutalaisten veteraanien ääni muodosti vakavamman uhan kansallisille narratiiveille kuin palestiinalaisten kertomukset.

ja kuljetettiin läheiseen Furaydisin kylään. Eloönjääneet miehet suljettiin vankileirille. Oli vuosi 1948 ja vallatun kylän nimi oli Tantara.

Kaikkiaan Tanturassa uskotaan ammutun noin 200–250 palestiinalaista, osa taisteluisa mutta suurin osa antautumisen jälkeisissä teloituksissa (FA 2023; The Tantara Massacre 2001). Tanturan valtauksen ja sitä seuranneen joukkomurhan toimeenpanijana oli Alexandroni-prikaatin 33. pataljoona, joka vastasi myös monen muun kylän miehittämisestä eri puolilla historiallista Palestiinaa (Pappé 2001). Hyökkäys oli osa etnisiä puhdistuksia, joiden avulla pyrittiin luomaan juutalainen enemmistö alueelle, jolle Israelin valtio perustettiin vuoden 1948 toukokuussa.

Tuon vuoden aikana sionistiset joukot – ja valtion perustamisen jälkeen Israelin armeija (IDF) – valtasivat ja tyhjensivät kaikkiaan yli 500 palestiinalaiskylää sekä useita asuinalueita Haifassa, Jerusalemissa ja Jaffassa. Arviolta 800 000 palestiinalaista eli noin 80 prosenttia alueen palestiinalaisesta väestöstä ajettiin kodeistaan (Abu-Lughod & Sa'di

2008), jotka myöhemmin takavarikoitiin tai tuhottiin. Palestiinalaisille tuo vuosi tarkoitti katastrofia, ”nakbaa”, jonka seurauksena sukupolvien aikana rakentunut sosiaalinen ja materiaallinen todellisuus lakkasi olemasta.

Nakban historian ymmärtäminen on keskeistä koko Palestiina/Israelin tämänhetkisen tilanteen hahmottamisen kannalta. Sen lisäksi, että se sai aikaan yhä jatkuvan pakolaisuuden (Järvi 2021), loi se perustan sille asuttajakolonialistiselle todellisuudelle, joka on määrittänyt Israelin olemassaoloa tähän päivään saakka. Pakolaisuus, miehitys ja vuoden 1948 rajojen ”sisällä” asuvien palestiinalaisten kohtelu tulevat ymmärrettäviksi osana samaa prosessia, jonka tavoitteena on turvata asuttajien asema kolonisoitujen kustannuksella, heidät ulossulkemalla.

ARKISTOJEN MERKITYS

Tanturan verilöyly ei suinkaan ollut ainoa sionististen aseellisten ryhmien ja Israelin armeijan vuonna 1948 (tai sen jälkeen) toimeenpanema joukkomurha (Jawad 2007;

Robinson 2003), mutta toisin kuin esimerkiksi huhtikuun 9. päivänä tapahtunut Deir Yassinin verilöyly, Tanturan tapaus sai osakseen paljon vähemmän huomiota. Israelin kansallisesta muistista se pyyhittiin pois kokonaan, kuten valtion perustamiseen liittynyt väkivalta laajemminkin (esim. Todorova 2013).

Tapaus nousi Israelissa ensimmäistä kertaa julkiseen keskusteluun vuosituhannen vaihteessa. Tanturan surmia käsiteltiin Haifan yliopistossa tehdyssä maisterintutkielmassa (Katz 1998) ja kun opinnäyntyteeseen pohjautuva uutisartikkeli julkaistiin vuonna 2000, oli seurauksena oikeuskäsittely. Tutkielman kirjoittajaa **Teddy Katzia** syytettiin kunnianloukkauksesta; siitä huolimatta, että tutkielma perustui Tanturassa kylän valtauksen aikana olleiden, niin Tanturan palestiinalaisten kuin Alexandoni-prikaatin veteraanien, parissa toteutettuihin muistitietohaastatteluihin. Oikeudessa syyttäjän asianajaja pyrki osoitta maan tutkielman sisällön virheelisyyden kyseenalaistamalla haastateltujen palestiinalaisten kyvyn muistaa tapahtumia (Esmeir 2007). Oikeuskäsittely päättyi sopimusratkaisuun ennen kuin Tanturan palestiinalaiset pääsivät nousemaan todistajana jakamaan muistojaan vuoden 1948 tapahtumista.

Historioitsija **Ilan Pappén** (2001) arvion mukaan tapauksesta olisi tuskin noussut kohua, jos tutkielma olisi perustunut pelkästään palestiinalaisten parissa tehtyihin haas-

tatteluihin. Israelinjuutalaisten veteraanien ääni muodosti vakavamman uhan kansallisille narratiiveille kuin palestiinalaisten kertomukset, jotka olisi ollut helppo jättää omaan arvoonsa.

Vaikka Israelin yhteiskunta on luonnollisesti oma lukunsa palestiinalaisten äänen ohittamisessa, on kyse laajemmasta ilmiöstä. Tutkijat ovat kritisoineet asetelmaa, jossa palestiinalaisten kertoma otetaan tosissaan vasta siinä vaiheessa, kun se saadaan vahvistettua israelinjuutalaisilla äänillä tai virallisilla (israelilaisilla) arkistolähteillä (Abushama 2022; Barakat 2022; Fahoum & Dubnow 2023). Kolonialistinen historiankirjoitus on tottunut ohittamaan kolonisoitujen kokemuksen ja itseymmärryksen, ja sionistisen valtioideologian kontekstissa tämä on tarkoittanut paitsi palestiinalaisten äänen myös palestiinalaisen tiedontuotannon ohittamista (Barakat 2018). Valtionarkistoihin nojautumista on pidetty ’objektiivisempana’ kuin palestiinalaisten kokemustietoa, vaikka muiden kolonialististen arkistojen tavoin (Stoler 2002) valtasuhteet ovat monin tavoin kietoutuneet Israelin arkistokäytäntöihin.

Arkistoihin tallennetuilla dokumenteilla ajatellaan olevan sellaista todistusvoimaa, jota yksittäisten ihmisten kertomuksilla ei ole. Ei siten ole sattumaa, että Israelin joukot ovat vuosien saatossa joko tuhonneet tai ryöstäneet useita palestiinalaisten arkistoja: nakban aikaan ja sitä seuranneina vuosina Is-

Läntinen maailma kuuntelee läntistä maailmaa.

raelin valtio otti järjestelmällisesti haltuunsa niin palestiinalaisten henkilökohtaisia kuin julkisten toimijoiden kirjastoja ja arkistoja (Amit 2011; Masalha 2012). Vuonna 1982 Beirutin valtauksen yhteydessä Israelin armeija ryösti Palestiina-tutkimuskeskuksen (Palestine Research Center PRC) arkiston ja Palestiinalaisen Filmiarkiston (Palestinian Film Archive PFA) (Hizaji 1982; Said 1983; Sela 2018). Vuosituhannen alussa toisen Intifadan, eli palestiinalaisten kansannousun aikaan Itä-Jerusalemossa sijainneen Orient Housen arkistomateriaaleja tuhottiin ja takavarikoitiin (Moon 2023).

Arkistot ovat olleet uhattuna myös yhä jatkuvan Gazan joukkotuhonnan keskellä. Viimeisen kymmenen kuukauden aikana Israelin armeija on pommittanut useita kirjastoja ja arkistoja. Muun muassa Gazan kaupungin keskusarkisto, joka piti sisällään ainutlaatuisia dokumentteja Gazan historiasta viimeisen 150 vuoden ajalta, tuhoutui täysin Israelin pommituksissa.

Arkistomateriaalien hävittäminen, takavarikoiminen ja sulkeminen Israelin arkistoihin on osaltaan heikentänyt palestiinalaisten mahdollisuuksia kertoa omaa historiaansa.

Tästä syystä muistitieto on noussut merkittävään rooliin palestiinalaisten historian tallentamisessa (esim. [Nakba Archive](#) ja [Palestinian Oral History Archive – POHA](#)).

Kuitenkin, kuten Tanturan tapaus osoittaa, on kolonisoitujen muisti helposti kyseenalaistettavissa silloin, kun sen uskomisen tarkoittaisi vallitsevien valta-asetelmien haastamista ja kolonisoijan itseymmärryksen horjuttamista. Näin ollen, filosofi **Gayatri Spivakia** mukaillen, alistettujen ääneen pääseminen ei itsessään riitä, jos olemme lähtökohtaisesti kyseenalaistamassa heidän sanomansa uskottavuuden.

LUOTETTAVAA TIETOA JA VIDEOTODISTEITA VÄKIVALLASTA LÖYTYY YLLIN KYLLIN

Tiedon tuotannon epätasa-arvoisuuden teema on keskeinen myös Palestiina/Israelia koskevassa länsimaisessa uutisoinnissa. Tämä tuli ilmi viime vuoden marraskuussa, kun Israelin joukot pommittivat al-Shifan sairaalaa. Israel väitti sairaalan toimivan Hamasin tukikohtana, minkä sairaalan työntekijät kielsivät. Monet tiedotusvälineet toistivat Israelin väittämiä niitä kyseenalaistamatta, vaikka

Tanturan kylän valtaus ja valtauksen jälkeinen joukkomurha vuonna 1948 nousivat Israelissa keskusteluun vuosituhannen vaihteessa, kun aiheesta ilmestyi muistitietohaastatteluihin pohjaava opinnäytetyö.

valtio on aiemminkin oikeuttanut iskujaan siviilikohteisiin väittämällä niitä sotilastukikohdiksi, ja jäänyt toistuvasti kiinni disinformaation levittämisestä ([al-Jazeera 2023](#); [FA 2024](#); [HRW 2023](#); [IMEU 2023](#); [Khouri 2024](#); [UNRWA 2024](#)). Israelin esittämästä materiaalista al-Shifan sairaalasta on tehty eri suuntaisia tulkintoja ja tällä hetkellä Haagin kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC) tutkii Israelin pommituksia mahdollisena sota-rikoksena.

Palestiinalaisilta peräisin olevaan tietoon suhtaudutaan usein hyvin eri tavalla. Esimerkiksi Gazan uhriluku asetetaan toistuvasti tiedotusvälineissä epäilyksenalaiseksi, koska lähteenä on Hamasin alainen terveysministeriö. Näin toimitaan siitä huolimatta, että YK ja Israelin oma tiedustelupalvelu ovat todenneet ministeriön ilmoittamien lukujen olleen tähän asti luotettavia.

Jatkuvan uutisvirran ja some-viestinnän maailmassa meillä on käytännössä suora lin-

ja siihen, mitä Palestiinassa tapahtuu, vaikka nykYTEKNOLOGIA luo toki myös haasteensa levitetyin materiaalin uskottavuuden arvioinnille. Toisin kuin nakban ja Tanturan verilöylyn aikaan, palestiinalaisten kertomukset saavat vahvistusta jatkuvasti kasvavista digitaalisiin arkistoista, jotka tarjoavat videotodisteita väkivallasta (Stein 2021).

Vaikka Israel on järjestelmällisesti tuhonnut palestiinalaisten arkistoja, löytyy sekä palestiinalaisten historiallisista vaiheista että tämänhetkisestä tilanteesta hyllykilometreittäin niin kirjallista kuin visuaalista materiaalia ja niihin perustuvaa tutkimustietoa. Kyse ei siten ole luotettavan tiedon puutteesta, vaan nimenomaan siitä, keiden ääniä olemme valmiita kuulemaan ja uskomaan. Kolonialismin ja toiseuttamisen tarinat näkyvät käytännössämme edelleen: läntinen maailma kuuntelee läntistä maailmaa.

Kuten Gazan tämänhetkinen tilanne osoittaa siinä, keitä uskotaan ja keitä ei, voi olla kyse elämästä ja kuolemasta. Tästä syystä tiedontuotannon dekolonisaation onkin ulotuttava kaikille yhteiskunnan tasoille, yliopistosta ja arkistoista journalistien käytänteisiin.

Tiina Järvi on Palestiinaan ja Libanoniin erikoistunut tutkijatohtori Tampereen yliopistosta.

KIRJALLISUUS

- Abu-Lughod, Lila and Sa'di, Ahmad H. 2007. Introduction: The Claims for Memory. Teoksessa Nakba: Palestine, 1948 and the Claims for Memory (s. 1–24). New York: Columbia University Press.
- Amit, Gish. 2011. Salvage or Plunder? Israel's "Collection" of Private Palestinian Libraries in West Jerusalem. *Journal of Palestine Studies* 40(4), 6–23.
- Barakat, Rana. 2018. Writing/righting Palestine studies: settler colonialism, indigenous sovereignty and resisting the ghost(s) of history. *Settler Colonial Studies* 8(3), 349–363.
- Barakat, Rana. 2022. How to Read a Massacre in Palestine: Indigenous History as a Methodology of Liberation. *Al-Muntaqa* 5(2), 26–44.
- Esmeir, Samera. 2007. Memories of Conquest: Witnessing Death in Tantura. Teoksessa Nakba: Palestine, 1948 and the Claims for Memory (s. 229–250). New York: Columbia University Press.
- Fahoum, Basma and Dubnov, Arie M. 2023. Agnotology in Palestine/Israel: Tantura and the Teddy Katz Affair Twenty Years On. *The American Historical Review* 128(1), 371–383.
- Jawad, Saled Abdel. 2007. Zionist massacres: The creation of the Palestinian refugee problem in the 1948 war. Teoksessa Israel and the Palestinian refugees (s. 59–127). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Järvi, Tiina. 2021. Negotiating Futures in Palestinian Refugee Camps: Spatiotemporal Trajectories of a Refugee Nation. Väitöskirjamonografia. Tampereen yliopisto.
- Katz, Theodore. 1998. The Exodus of Arabs from the Villages at the Foot of Southern Mount Carmel in 1948. *Maisterintutkielma*. Haifa yliopisto.
- Masalha, Nur. 2012. The Palestine Nakba: Decolonising History, Narrating the Subaltern, Reclaiming Memory. Lontoo: Zed Books.
- Moon, Roxy. 2023. Outside the Locus of Control: Palestinian Digital Archives Resist Israeli Settler-Colonial Erasure. *Journal of Palestine Studies* 52(4), 37–52.
- Pappé, Ilan. 2001. The Tantura Case in Israel: The Katz Research and Trial. *Journal of Palestine Studies* 30(3), 19–39.
- Robinson, Shira. 2003. Local Struggle, National Struggle: Palestinian Responses to the Kafr Qasim Massacre and Its Aftermath, 1956–66. *International Journal of Middle East Studies* 35(3), 393–416.
- Sela, Rona. 2018. The Genealogy of Colonial Plunder and Erasure – Israel's Control over Palestinian Archives. *Social Semiotics* 28(2), 201–229.
- Stein, Rebecca L. 2021. "The Boy Who Wasn't Really Killed": Israeli State Violence in the Age of the Smartphone Witness. *International Journal of Middle East Studies* 53, 620–638.
- Stoler, Ann Laura. 2002. Colonial Archives and the Arts of Governance. *Archival Science* 2, 87–109.
- The Tantura Massacre. 2001. The Tantura Massacre, 22–23 May 1948, *Journal of Palestine Studies* 30(3), 5–18.
- Todorova, Teodora. 2013. Bearing Witness to al Nakba in a Time of Denial. Teoksessa *Narrating Conflict in the Middle East: Discourse, Image and Communications Practices in Lebanon and Palestine* (s. 248–270). Lontoo: I. B. Tauris.

TIEDEMAAILMA

PÄIVIÖ TOMMILA TIEDEPOLIITIKKONA

Helsingin yliopiston rehtori ja TSV:n hallituksen puheenjohtaja Päiviö Tommila (1931–2022) oli merkittävä historiantutkija, mutta myös tiedepoliitikko ja julkinen keskustelija. Hän puhui jo 1990-luvulla etäopetuksesta, verkkoyliopistosta ja uusille professoreille myönnettävästä starttirahasta.

Akateemikko, rehtori, Suomen historian professori **Päiviö Tommila** (1931–2022) kuului aikakautensa merkittävimpiin historiantutkijoihin. Jo alle 35-vuotiaana Turkuun professoriksi nimitetty Tommila toteutti ja johti monia valtavia, usein monitieteisiä tutkimusprojekteja. Niistä voidaan mainita esimerkiksi Suomen lehdistön, Suomen kulttuurihistorian, Suomen kaupunkilaitoksen sekä Suomen tieteen historian vankat moniosaiset ja runsaslukuisen asiantuntijajoukon rekrytoineet vahvat synteesit.

Tommila oli myös historiankirjoituksen historian ja tieteen historian eturivin asian-

tuntija. Tieteen akateemikon arvonimen Tommila sai vuonna 2004.

Päiviö Tommilan panos monipuolisena tiedepoliitikkona ja hallintomiehenä on kuitenkin jäänyt varsin vähälle huomiolle. Tommila ehti toimia yhtäjaksoisesti Tieteellisten seurain valtuuskunnan TSV:n hallituksen puheenjohtajana kolmella vuosikymmenellä (1989–2000). Hän oli pitkään myös muun muassa Suomen Kulttuurirahaston hallituksen ja hallintoneuvoston puheenjohtaja.

KÄRKEVÄ KESKUSTELIJA

Tommila osallistui koko virkauransa ajan ahkerasti julkiseen keskusteluun. Hän hyödynsi

Päiviö Tommila toimi Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) hallituksen puheenjohtajana vuosina 1989–2000. Kuva Tieteiden talolta vuonna 1998.

Aivan rehtorikauden lopulla Tommilan mielipiteet aluepolitiikan vaikutuksista korkeakoulupolitiikkaan muuttuivat entistä kärkevämmiksi.

tehokkaasti osaamistaan lehdistöntutkijana ja menneisyyden asiantuntijana. Arkipäiväisesti voi sanoa, että sanat ovat tekoja ja jos ja kun kyse oli Helsingin yliopiston rehtorin sanomisista, oli maan suurimman korkeakoulun johtajalla erityistä painoarvoa.

Päiviö Tommila oli tullessaan Helsingin yliopiston rehtoriksi vuonna 1988 kerryttänyt jo huomattavan tiedepoliittisen ja -hallinnollisen kokemuksen. Hän oli toiminut muun ohella dekaanina yhteensä lähes vuosikymmenen, ensin Turussa ja sittemmin Helsingissä. Silti Tommilan valinta rehtoriksi oli monille pieni yllätys, mutta niin oli myöhemmin myös hänen vetäytymisensä vuoden 1992 rehtorinvaalista, jossa häntä pidettiin ennakkosuosikkina. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* hyvin informoitu toimittaja **Jukka-Pekka Lappalainen** kirjoitti, että yliopiston suurimmat tiedekunnat olivat toivoneet vaikeissa olosuhteissa kunnialla selvinneen Tommilan jatkavan. (HS 25.4.1992; erilainen näkemys YLIOPL 16.4.1992, 14–15; muistelmatiedoista ks. esim. Ihamuotila 2007, 140; Klinge 2018, 32–33.)

Monet Tommilan kirjoituksista ja haastattelulausunnoista saivat laajan potentiaalisen lukijakunnan, sillä niitä levitettiin usein Suomen Tietotoimiston (STT) kautta. Tommila totesikin yhdessä monista 60-vuotishaastateluistaan olevansa ”siinä mielessä snellmanilainen tutkija, että mielestäni yliopiston opettaja ei saa eristäytyä, vaan hänen tulee jakaa tietoaan eteenpäin. Yliopistossa toimivien – tulee myös osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan – varsinaista tehtävänsä kuitenkin unohtamatta.” (Uusi Suomi (US) 4.8.1991.)

Tiedepolitiikan kovimpaan ytimeen kuuluivat Tommilan lausunnot, joissa hän otti suoraan kantaa Helsingin yliopiston asemaan ja merkitykseen suomalaisessa yhteiskunnassa. Yleinen käsitys pääkaupunkiseudulla tuntuu 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa olleen, että Helsingin ja lähiseutujen korkeakoulut olivat resurssien jaossa jääneet nuorempien oppilaitosten jalkoihin. Tommila totesi monesti, että pääkaupunkiseudulla tuotettiin 40–50 prosenttia korkeakoulujen tuloksista, mutta Helsingin yliopisto sai tyytyä vain noin neljäsosaan rahasta (Esim. US

13.6.1989 (Tommila, Mielipide); Helsingin Sanomat (HS) 4.8.1991).

Aivan rehtorikauden lopulla Tommilan mielipiteet aluepolitiikan vaikutuksista korkeakoulupolitiikkaan muuttuivat entistä kärkevämmiksi. Muutos näkyi erityisesti vuoden 1991 lopulla ja seuraavan vuoden alkupuolella puolivahingossa julkisuuteen päässeeseen Helsingin yliopiston hammaslääkärikoulutuksen lakkauttamista hahmotelleen suunnitelman yhteydessä. Sanojaan säästelemättä Tommila yhdisti lakkautussuunnitelman (keskustalaiseen) aluepolitiikkaan. Lopulta Helsingin yksikkö säästy, kun taas Kuopiosta koulutus lopetettiin (YOL 1/1992, 2–3; HS 8.1.1992 (Tommila: yliö).

Tommila osallistui vastaavanlaiseen keskusteluun rehtoriaikansa jälkeenkin, sillä syksyllä 1992 hän laati TSV:n hallituksen puheenjohtajana yhdessä valtuuskunnan toiminnanjohtajan **Hannu Heikkilän** kanssa opetusministeriölle kirjelmän, jolla vastustettiin Eläinlääketieteellisen korkeakoulun siirtoa Helsingistä Kuopioon. Tuotakaan suunnitelmaa ei lopulta pantu toimeen, vaan korkeakoulu liitettiin vuonna 1995 Helsingin yliopistoon (KA TVKPTK 22.9.1992, liite 5).

HELSINGIN YLIOPISTON ASIAT OVAT VALTAKUNNALLISIA

Tommilan rehtorikaudella vilkasta keskustelua herätti yhtäältä yliopiston hallinnon-

uudistus, jota kritisoitiin yrityksestä säilyttää valta edelleen professoreilla, sekä toisaalta yliopiston rakennuskantaan ja infrastruktuureihin liittyneet suunnitelmat. Näistä teemoista käytiin kielenkäytöltään rehevää keskustelua valtakunnallisten lehtien mielipidepalstoilla erityisesti talvella 1989 sekä vuodenvaihteessa 1989–1990. Tommilan johtama rehtoraatti sai hallinnonuudistuksessa kuulla moneen kertaan kunniansa, vaikka Tommila oli tosiasiallisesti eräänlainen sijaiskärnsijä, sillä yliopiston päätöksentekoa oli yritetty uudistaa vähintään parikymmentä vuotta ennen Tommilan aikaa. Tyytymättömyys purkautui helmikuussa 1990, kun opiskelijat valtasivat yliopiston hallintorakennuksen. Myös rakennuskannan surkea kunto ja tilojen hajasijoitus olivat nekin vuosikymmenten tulosta. 1990-luvun taitteessa ankara lamakausi säästövaatimuksineen korosti tilanteen haasteellisuutta (esim. HS 14.2.1990, 15.2.1990; SK 14.2.1990; IS 15.2.1990; YLIOPL 22.2.1990, 3).

Rehtori sai usein lukea maan päälehdistä ankaraa kritiikkiä yliopiston sisäisten asioiden järjestämisestä (ks. esim. HS 15.2.1989; ESS 27.10.1989 (STT); HS 14.2.1990). Tommila jäi vain harvoin sanattomaksi arvostelun edessä. Hän osallistui keskusteluun aina asiapitoisesti, mutta vastaukset olivat monesti sävyiltään pisteliäitä. Tommila esitti kriitikoilleen usein sellaisia kysymyksiä, joihin ei ollut mahdollista vastata antamatta itsestään yksinkertaista

tai vähintään asenteellista vaikutelmaa (esim. HS 24.2.1989; US 8.11.1989; HS 8.9.1991).

Tommila kierrätti tekstejään ja lausuntojaan, mikä säästi aikaa ja vahvisti halutun viestin perillemenoaa. Muutamat kiistojen tuoksinassa esitetyt lausunnot eivät silti jälkikäteen tarkastellen olleet aivan harkittuja.

Yksi sellainen liittyi talvella 1990 opetusministeriön Helsingin yliopistoon kohdistamiin tuntiopetusrahojen leikkauksiin. Tuolloin Tommila totesi ensin Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksessaan ja myöhemmin saman lehden uutisessa, kuinka ”dosenteilla on vapaa opetusoikeus eli he voivat opettaa ilman palkkaakin jos haluavat.” Tämä lausunto levisi laajalti, eikä ymmärrettävästi nauttinut lukijakunnan tai asianomaisten jakamatonta suosiota. (Esim. HS 24.1.1990 (Tommila: mielipide); HS 15.2.1990; Hufvudstadsbladet (HBL) 15.2.1990; vrt. myös YLIOPL 15.12.1989, 4.)

PAREMPAA RAKENNUSKANTAA YLIOPISTOLLE JA PYSYVÄT TILAT TSV:LLE

Helsingin yliopiston rakennusten ränsistymisestä ja uudisrakentamisen tarpeesta Tommila muistutti vuodesta toiseen: viimeinkin olisi jo Helsingin vuoro saada uudisrakennus- ja peruskorjausrahaa. Tommila esitteli kevästä 1989 lähtien toistuvasti sinänsä jo pitkään vireillä ollutta suunnitelmaa, jossa yliopisto keskittyisi 60 eri sijainnin asemesta

keskustaan, Meilahteen, Kumpulaan ja Viikkiin. Erityisen tärkeänä Tommila piti Kumpulan kampuksen ja varsinkin kemian laitoksen tilojen rakentamisen aloitusta. Viimein vuonna 1992 työt pääsivät vauhtiin. (esim. YOL 9/1989, 2); HS 9.3.1989, HS 30.4.1989; US 4.5.1989, 13.6.1989 (Tommila: mielipide), 5.8.1990; Satakunnan Kansa (SK) 3.8.1991; HS 4.8.1991; HBL 4.8.1991.)

Ilta-Sanomien kirjoitti maaliskuussa 1989, ettei Tommilaa voinut syyttää ”ideoiden puutteesta”. Hän oli pyytänyt arkkitehti **Juha Lemströmiä** varmaankin korkeintaan puolivakavissaan ja vallinneen tilanteen protestiksi suunnittelemaan Porthanian kortteliin 55-kerroksisen pilvenpiirtäjän, jonka arveltiin voivan ratkaista valtaosan yliopiston tutkimus- ja opetustilaongelmista. (Ilta-Sanomien 31.3.1989 (IS).)

Tila-asioissa Tommila yhdisti Helsingin yliopiston rehtorin ja TSV:n hallituksen puheenjohtajan tehtävät. Tommila oli täysin tietoinen valtuuskunnan ja tieteellisten seurojen tukalasta tilanteesta. 1990-luvun alussa Säätytalo, jossa pääosa TSV:n ja seurojen toimisto- ja kokoustiloista sijaitsi, odotteli peruskorjauksen aloitusta ja sen jälkeen tapahtuvaa käyttötarkoituksen muuttamista valtion edustustiloiksi. Tommila neuvotteli tila-asioista valtiovallan kanssa useaan otteeseen yhdessä TSV:n hallituksen varapuheenjohtaja **Juhani Keinosen**, toiminnanjohtaja Hannu Heikkilän sekä vs. toiminnanjohtaja

Tommila jäi vain harvoin sanattomaksi arvostelun edessä.

Jan Rydmanin kanssa. (KA, TSV HPTK 13.11.1990, 12.2.1991, liite 2 ilmoitusasiat).

Tommila oli keskeinen henkilö vaatimassa vanhan linja-autoaseman ottamista tieteilijöiden käyttöön yleisötilaisuuksiin ja kokouksiin. Sen lisäksi toivelistalla oli Helsinkiin rakennettava yksinomaan tieteillemme omistettu talo, josta hahmottui nopeasti fantastinen idea niin sanotun Terassitorin äärelle rakennettavasta Suomen tieteen talosta. Myös vaikutusvaltainen opetusministeriön kansliapäällikkö **Jaakko Numminen** tuki julkisesti suunnitelmaa. Nämä kunnianhimoiset, mutta epärealistiset suunnitelmat kaatuivat alle vuodessa, samoin kuin hetken vuosikymmenen alussa elänyt aie ottaa Kulttuuritalo Suomen Akatemian, tieteellisten seurojen ja TSV:n yhteiskäyttöön. (KA, TSV HPTK 3.5.1990, liite 5, ilmoitusasiat; 13.11.1990, 12.2.1991, liite 2 ilmoitusasiat; Jan Rydmanin kirje TSV:n hallitukselle (10.12.1990); TT 7/1989, (Tommila); HS 24.5.1989; HBL 24.5.1989; HS 3.10.1989, HS 25.10.1990; TT 6/1990).

Euroopan turvallisuus ja yhteistyökonferenssi ETYK:in Helsingissä pidettävän seurantakokouksen valmistelu kesällä 1990 oli

Tommilan tiedepoliittisen vaikuttamisen kannalta tärkeä tapahtuma. Pyytämättä ja yllättäen valtiovallalta esitti suunnitelman, jossa kokouskäyttöön olisi otettu liian pieneksi osoittautuneen Säätytalon sijaan Helsingin yliopiston päärakennus. Yliopisto asetti kovan hintalapun: lehtitietojen mukaan ehtona oli päärakennuksen remontin loppuunsaattaminen ja 100 miljoonaa markkaa muihin rakennustöihin. Yliopistoyhteisössä kokonaissuunnitelmaa vastustettiin äänekäästi ja lopulta se haudattiin nopeasti, kun ETYK-kokous siirtyi Katajanokalle kunnostettaviin tiloihin. (YLIOPL 5.9.1990, 13; US 3.8.1990; ESS 7.8.1990 (STT); US 7.8.1990; HS 14.8.1990 (mielipide); US 24.8.1990; HS 26.8.1990 (Tommila: mielipide).

Tämän prosessin yhteydessä Tommila itse viittasi myös ”yliopiston käytössä olevaan huonokuntoiseen Kirkkokadun entiseen tyttökouluun”, joka rehtorin mukaan ratkaisisi peruskorjauksen jälkeen yliopiston vakaviksi todetut opetustilaongelmat. Tässäkin suunnitelmat muuttuivat; jo kevään 1991 aikana kävi ilmi, että Säätytalo käytännössä menetettiin valtioneuvoston edustustilaksi.

KUVAN LÄHDE: SOILE KALLIO / LEHTIKUVA

Entinen koulurakennus osoitettiin tieteellisten seurojen käyttöön Päiviö Tommilan toimiessa TSV:n hallituksen puheenjohtajana. Tieteiden talon vihkiäisiä vietettiin vuonna 1997. Skoolaamassa oikealla opetusministeri Olli-Pekka Heinonen ja Eeva Ahtisaari, vasemmalla Päiviö Tommila ja silloinen presidentti Martti Ahtisaari.

Sen sijaan rehtorin edellä mainitsema Kirkkokatu 6:n koulurakennus osoitettiin tieteellisten seurain käyttöön. Sitemmin TSV:n hallituksen kokouksissa käsiteltiin usein Tieteiden taloksi ristityn rakennuksen peruskorjauksen kiemuroita. Talo vihittiin viimein käyttöön marraskuussa 1997 ja se palvelee edelleen tiedeyhteisöä. (KA, TSV HPTK 20.5.1991 ja sen liitteet; HS 7.9.1994, 22.11.1997.)

OPETUKSEN VUOSIKYMMEN, OPISKELUAJAT JA UUDET TUTKINNOT

Tommila korosti jatkuvasti opetuksen ja koulutuksen merkitystä tutkimuksen rinnalla. Hän vaati useasti 1990-luvun julistamista ”opetuksen vuosikymmeneksi” ja painotti jatkuvasti yleissivistyksen merkitystä.

Rehtorikautensa alussa pitkät opiskeluaikat eivät olleet hänelle suuri ongelma, mut-

Vuoden 2005 uusi asetus vahvisti Bologna-prosessin myötä siirtymän hyvin lähelle Tommilan yli 15 vuotta aiemmin hahmottelemaa mallia.

ta kanta muuttui pian ja osansa kasvavasta arvostelusta saivat ylioppilaiden välivuodet. Tommila ihmetteli myös puheita lukion raskaudesta. Rehtori huolestui venyvistä opiskeluaajoista ja arveli ettei työelämä pitäisi kolmissakymmenissä valmistunutta kandidaattia enää nuorena lupauksena. Samassa yhteydessä Tommila esitti, että nopeasti suoritetuista opinnoista tulisi palkita huojentamalla opintolainan takaisinmaksua (esim. YOL 5/1990 (Tommila); HS 24.1.1990 (Tommila: mielipide); SK 20.2.1990; US 20.2.1990; YOL 18/1992; TT 3/1996 (Tommila); Suomen Kuvalehti (SK) 13.1.1989; US 4.5.1989; YOL 25/1989 (Tommila, 2); Etelä-Suomen sanomat (ESS) 17.10.1989 (STT); SK 17.10.1989 (STT)).

Edellä mainitun kaltaisilla lausunnoilla ei kerätty suosiota ainakaan tiedostavien opiskelijoiden joukossa, mutta niillä oli tiedepoliittista painoa. Toisaalta Tommila esitti monesti, että kokopäiväopiskelijoille tuli turvata riittävät taloudelliset opiskeluedellytykset eli opintotuki ja -laina esimerkiksi viideksi vuodeksi (HS 1.5.1990, 10.10.1990).

Tommila myös ehdotti ensimmäisen keran tammikuussa 1989 *Ylioppilaslehden* haastattelussa uudenlaista, Länsi-Euroopan bachelor-tutkinnon tapaista alempaa tutkintoa. Hän palasi asiaan myöhemminkin esittämällä uutta noin kolmevuotista kandidaattitutkintoa. (YLIOPL 26.1.1989, 17; YOL 12/1989, 2; US 19.3.1991).

Viimein Suomessa astui vuonna 1994 voimaan uusi tutkintoasetus, joka purki vanhan koulutusohjelmarakenteen. Lopulta vuoden 2005 uusi asetus vahvisti Bologna-prosessin myötä siirtymän hyvin lähelle Tommilan yli 15 vuotta aiemmin hahmottelemaa mallia.

AJAN HERMOLLA TULEVAISUUTEEN TÄHDÄTEN

Päiviö Tommila ei varmaankaan keksinyt tai kehittänyt kaikkia ideoita yksin, mutta hänen asemansa tiedeorganisaatioiden johtajana teki hänestä väistämättä merkittävän tiedepoliittisen toimijan. Edellä jo viitattiin Tommilan usein tehokkaaseen kielenkäyttöön,

jolla hän edisti aikanaan uusien käsitteiden ja toimintatapojen vakiintumista. Helsingin Sanomien toimittaja **Janne Hopsu** kynäili Tommilan eläkkeellelähtöhaastattelun otsikolla: ”Historioitsija katsoo tulevaisuuteen”.

Tommila puolusti usein tilaustutkimusta, jollaista oli itsekin tehnyt jo pitkään. Hän totesi ”ulkopuolisen rahan” tuovan lisää varoja tutkimukselle, mutta oli tietenkin varmistettava, ettei tilaaja sanelisi tutkimuskohteita tai -tuloksia. Tommila palasi teemaan vielä viimeisessä kirjoituksessaan TSV:n hallituksen puheenjohtajana *Tieteessä tapahtuu* -lehden vuoden 2000 toisessa numerossa.

Tommila puhui vuonna 1990 useissa haastatteluissa ”etäisopetuksesta” ja ”etäopetuksesta” sekä vuotta myöhemmin ”verkko-yliopistosta”. *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä vuonna 1997 hän kertasi lukijoilleen väitöskirjaprosessia ja totesi tulevaisuudessa olevan mahdollista ”väitellä vain sähköisessä muistissa olevalla väitöskirjalla, jonka lukija saa omaan ruutuunsa ja joka väitöstilaisuudessaakin heijastetaan salin edessä olevalle kankaalle. Kenties vastaväittäjänsäkään ei tarvitse saapua paikalle ainakaan vieraasta maasta, vaan hän voi esiintyä ruudun välityksellä istuen oman työpöytänsä ääressä omassa yliopistossaan.” Emeritusprofessori ei tosin vaikuttanut erityisen innostuneelta esittämästään tulevaisuudenkuvasta, josta ehti tulla todellisuutta hänen elinaikanaan. (ESS 2.8.1990, 10.10.1990; SK 3.8.1991; TT 4/97.)

Vuoden 1990 lukuvuoden avajaispuheessaan Tommila puolestaan esitteli ajatuksensa ”niin kutsutusta starttirahasta”, jollaisen saisi jokainen uusi professori tutkimuksen ja koulutuksen kehittämiseen. Suunnitellulla noin 50 000–100 000 markan suuruisella starttirahalla olisi voinut rekrytoida esimerkiksi A18–19-palkkaluokan assistentin noin vuodeksi.

Käsite oli innovatiivinen, sillä ennen Tommilan puheenvuoroa starttirahalla oli tarkoitettu joko maanviljelijöille myönnettyä viljelysavustusta tai 1980-luvun puolimaista työttömille yritystoiminnan aloitustukea. Sanomalehtihaun perusteella ennen Tommilaa kukaan ei ollut käyttänyt käsitettä akateemisessa maailmassa. Todennäköisesti päälle rynninyt lama huuhtoi idean mennessään tuolloin. Vasta myöhemmin monissa yliopistoissa on jaettu vastanimitetyille professoreille erilaisia starttipaketteja (YOL 23/1990, 2).

Tommila puhui samoihin aikoihin valtiontalouden säästöpainneessa laitosten yhdistämisestä suuremmiksi kokonaisuuksiksi ja kannatti korkeakoulujen yhdistämistä. (Esimerkiksi US 11.9.1990 (toimittaja Kirsti Sintonen); HS 11.9.1991; HBL 11.9.1991; US 11.9.1991; TT 3/1993.) Kumpiakin keinoja on sittemmin useasti käytetty.

Aina Tommilan ajatukset eivät silti saaneet tuulta alleen. Toteutumatta jäi esimerkiksi varsin reipassanaaisessa vuoden 1991 avajaispuheessa nostettu ajatus lastentarhan- ja

luokanopettajien koulutuksen siirtämisestä juuri perusteilla olleisiin ammattikorkeakouluihin. (HS 11.9.1991; HBL 11.9.1991; US 11.9.1991).

VAIKEIDEN AIKOJEN TIEDEPOLIITIKKO

Päiviö Tommila toimi tiedepolitiikan keskeisillä paikoilla viidellä vuosikymmenellä 1960-luvun jälkipuoliskolta 2000-luvun alkuun. Hänen rehtorikautensa Helsingissä vuosina 1988–1992 sisälsi pitkän listan isoja, hankalia ja viheliäisiä asioita: sisäinen hallinnonuudistus, 350-vuotisjuhlavuosi, rakennus- ja peruskorjaushankkeita, yliopistomaailman rakenteellisen kehittämisen ensimmäiset vuodet sekä ankea taloudellinen tilanne. Viimeisessä *Yliopisto*-lehden pääkirjoituksessaan väistynyt rehtori summasi otsikolla ”Haasteet yliopistolle ja rehtorille 1988 ja 1992” nelivuosikautensa yleiskuvaa, joka ei ollut pelkkää päivänpaistetta. (YOL 18/1992, 2–3).

Tommila puhui vuonna 1990 useissa haastatteluissa ”etäisopetuksesta” ja ”etäopetuksesta” sekä vuotta myöhemmin ”verkko-yliopistosta”.

Vaikka tiedekuntatason johtotehtävät olivatkin olleet melko erilaisia tämän päivän dekaanien töihin verrattuna, oli näistä kokemuksista varmasti suuri hyöty rehtorin tehtävien hoitamisessa. Kokemuksiaan historiantutkijana ja tutkimuksen organisoijana Tommila käytti väkevästi myös kirjoituksissaan ja teoissaan. Hän oli kaukonäköinen ja särmikäs toimija, joka ajoi yhtäältä keskittävää yliopistopolitiikkaa ja toiminnan tehostamista ja toisaalta tiedepoliittisena edunvalvojana taisteli tieteelle ohjattavien riittävien resurssien puolesta.

—
Esitys perustuu akateemikko Päiviö Tommilan muistoseminaarissa 29.1.2024 Helsingin yliopistossa pidettyyn puheenvuoroon.

Petri Karonen on Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori, joka toimii myös Tieteellisten seurain valtuuskunnan TSV:n hallituksen puheenjohtajana.

LÄHTEET

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Kansalliskirjasto, Helsinki, digitaaliset kokoelmat (KADA).

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>

Median museo ja arkisto, Merkki (<https://merkkiin.fi/arkisto/>)

(Sanoma Oy:n lehtiarkistot: Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat, Satakunnan Kansa)

Tieteellisten seurain valtuuskunnan arkisto (TSV). Pöytäkirjat, hallitus 1987–1992, 1993–1999 (Ca:6–7) (TSV HPTK)

Tieteellisten seurain valtuuskunnan arkisto (TSV). Pöytäkirjat, työvaliokunta 1986–1989, 1990–1998 (Ca:10–11) (TSV TVKPTK).

Tieteessä tapahtuu 1988–2001 (TT)

Yliopisto-lehti 1988–1992 (YOL)

Ylioppilaslehti 1988–1992 (YLIOPL)

KIRJALLISUUS

Ihamuotila, Risto (2007). Yliopistomies ja maajussi. Helsinki: WSOY.

Klinge, Matti (2018). Euroopan murros, Proust ja Kross: Muistelmia 1992–2001. Helsinki: Siltala.

"TIEDEPESU" ANTAA MIELIPITEILLE TIETEELLISEN KUORRUTUKSEN

Huolelliseen tutkimukseen perustuneesta tiedosta on menty kohti ohuen, hyödylliseksi ajatellun ja käyttölähtöisen tiedon tuottamista. Yksi avainasioista on ”tiedepesu”, tieteellisen kuorrutuksen antaminen ohueen tietämykseen tai jopa mielipiteisiin perustuville näkemyksille, kirjoittavat Jukka Korpela ja Arto Nevala.

Sosiaalipolitiikan professori **Heikki Hiilamo** nostatti myrskyn helmikuussa 2024 [kritisoimalla Veronmaksajain keskusliiton](#) ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen Etlan näkemyksiä ”tutkimusasiantuntemuksen valepukuun verhotuksi lobbaamiseksi”. Tulokinta hermostutti Etlan johtajan **Aki Kangas-harjun**, joka [leimasi](#) Hiilamon näkemykset poliittisiksi ja puolusti laitoksensa tieteellistä tasoa. Alkuvuodesta 2024 *Helsingin Sanomien* pääkirjoitustoimittaja **Paavo Rautio** [kuvasi](#), kuinka valtiovarainministeri **Riikka Purra** valikoi tutkittua tietoa todistamaan maahanmuuton haittoja ja välttelee tutkimuksia, jotka tukevat maahanmuuttoa.

Molemmat esimerkit voi liittää tiedepesukäsitteeseen. Se tarkoittaa tieteelliseltä ja tutkimukseen perustuvalta näyttävän kuorrutuksen antamista näkemyksille, jotka tosi-

asiassa ovat joko arkijärkeen perustuvia tai puhtaasti poliittisia mielipiteitä.

Politiikkamarkkinat (ks. Ylijoki 2020, 141–143) ovat tiedon käyttökenttä. Päättäjän, edunvalvojan ja yhteiskunnallisen toimijan pitää huolehtia, että tuotetaan tieteen näköisiä selvityksiä omien arvovalintojen ja etujen perustelemiseksi. Myös valtion budjetin tiederahoitusta täytyy ohjata sopivalla tavalla (ks. [Strategisen tutkimuksen neuvosto 2023](#); HS 17.11.2023).

Ajattelutapa on saanut tiedeinstituutiotkin korostamaan tutkimuksen merkitystä ja omaa toimintaa. Suomalainen tiedeakatemia on pitkään [vaatinut](#) tietopohjaisen päätöksenteon edistämistä. Se on antanut julkilausumia, julkaisut materiaalia sekä järjestänyt koulutuksia ja tapahtumia. Hiljattain instituutio julkaisi [oppaan](#) tutkimuksen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edistämiseksi.

Tieteellisen tiedon ja poliittisten päätösten kytkeminen toisiinsa johtaa ristiriitaan, koska tavoitteet ovat erilaiset.

TIETOOON PERUSTUVAA POLITIIKKAA?

Tietoammattien määrä on kasvanut ja tiedepoliitikot vaativat tieteeltä vaikuttavuutta (ks. esim. Hukkinen 2020; [Suomalainen tiedeakatemia 2024.](#)) **Petteri Orpon** hallituksen [lähtökohta](#) on ”tiedeyhteisön asiantuntemuksen laaja hyödyntäminen”. Tiedon merkitykseen viittasivat myös [Juha Sipilän](#), [Antti Rinteen](#) ja [Sanna Marinin](#) hallitukset. Tiedon korostuminen näkyy tiedonvälityksessä asiantuntijoiden käytettämisenä uutisoinnin tukena.

Tiede nähdään lähtökohtaisesti objektiivisena mielipiteistä riippumattomana totuutena eli subjektiivisten poliittisten ja ideologisten perustelujen vastakohtana. Tieteeseen vetoaminen poliittisen päätöksenteon pohjana on kuitenkin ongelmallista.

Ensiksikin tiede ei kata kaikkia elämän aloja (ks. [Louyer 2006](#)). Tieteellisen tiedon käyttäminen isojen poliittisten päätösten perusteluna voi kapeuttaa näkökulmaa. Tammikuussa 2024 sairaaloita ja ympärivuorokautista päivystystä pohtineen työryhmän puheenjohtaja [totesi](#) toimielimen ”ajatelleen sairaaloiden

määrää puhtaasti lääketieteellisestä näkökulmasta”. Lähtökohta kuulosti erikoiselta ja puheenjohtaja myönsikin ”palveluiden sijoittumisen olevan muutakin kuin lääketiedettä”. Silti julkiseen keskusteluun tarjottiin mielikuvaa tieteellisesti perustellusta, neutraalista ja arvovapaasta näkemyksestä. Erikoisalojen ylivaltaa kritisoi jo **José Ortega y Gasset** (1929/1963, 108–115, 136–157), koska se romahduttaa (yleis)sivistyksen: erityisalasta tiedetään paljon mutta muusta yhtä vähän kuin tavalliset kansalaiset.

Tieteellisen tiedon ja poliittisten päätösten kytkeminen toisiinsa johtaa siihen, että ideologisia valintoja naamioidaan riippumattomaan tietoon perustuviksi asioiksi. Vuoden 2023 eduskuntavaalien yhteydessä valtiovarainministeriö julkaisi [Julkisen talouden meno- ja rakennekartoituksen](#). Ministeriön virkamiehet ja osa taloustieteilijöitä pitivät näkemyksiä ja ylipäättään taloustiedettä ”objektiivisena”. Sen sijaan politiikan tutkijat puhuivat neutraliteettiharhasta, epäpolitisoinnista ja poliitikkojen piiloutumisesta tutkijoiden taakse.

Tieteellisen tiedon ja poliittisten päätösten kytkeminen toisiinsa johtaa ristiriitaan, koska tavoitteet ovat erilaiset. Tutkimus pyrkii tuottamaan uutta tietoa tieteellisin pelisäännöin, jolloin epävarmuus voi kasvaa. Poliittisessa päätöksenteossa äänestäjien tai eturyhmien näkemys asioista on oleellista, eikä epävarmuus ole hyvästä. (Hukkinen 2020, 263.)

Tiedon lisääntynyt kysyntä politiikassa antaa tiedolle akateemisen ulottuvuuden ulkopuolista merkitystä. Siihen liittyy usein julkisuusasiantuntijana toimiminen, mutta ei tuotetun tiedon tiukkaa tieteellistä arviointia. (Ylijoki 2020, 141–143; ks. myös Hukkinen 2020.)

ASiantuntija?

Hiski Haukkalan (2020) mukaan asiantuntija on uskottava, jos hän esittää yleisön odottaman mielipiteen. Tiedotusvälineet etsivät uutisen vahvistajaa tai tarvitsevat raflaafia näkemyksiä, jotta saadaan otsikoita. Nämä ovat medialle tärkeitä, koska se elää klikkausten [määristä](#).

Asema tiedeyhteisössä tai maine tietävänä henkilönä tuntuu riittävän takeeksi asiantuntijuudesta, eikä tieteellisten näyttöjen tai juuri tätä asiaa koskevan perehtyneisyyden perään kysellä, koska keskiöön asettuvat esiintymistäidot ja kommenttien myyvyys. **Mika Aaltola** on ollut sujuvakäytöksisenä ihmisenä median suosikkiekspertti pitkään,

ja Ukrainan sota teki hänestä ilmiön ja presidenttiehdokkaan. Ehdokkuuden myötä Aaltolan rooli muuttui asiantuntijasta poliitikoksi, minkä hän koki [epäoikeudenmukaiseksi](#). Asemaan perustuneesta asiantuntijuudesta irtaantuminen hävitti suojaverkon: poliitikot ovat kritiikin kohde toisin kuin asiantuntijat.

Presidentin vaalien yhteydessä Turun yliopiston eduskuntatutkimuskeskuksen johtaja **Markku Jokisipilä** oli paljon käytetty asiantuntija. Hän selvisi hyvin, koska on sujuvasanainen ja sivistynyt, politiikkaa seuraava ihminen. Silti Turun yliopiston [kotisivujen](#) mukaan hän ei ole juuri julkaissut presidentin vaaleihin tai suomalaisen puoluelaitokseen liittyvää vertaisarvioitua tieteellistä tutkimusta.

Historioitsijan tehtäväksi [lankeaa](#) ylipäättään julkisessa keskustelussa menneisyyden tarinallistaminen ja hauskojen juttujen kertominen rakenteiden sijaan, kuten YLEn kylmänsodan Suomea käsitelleessä sarjassa. Asiantuntijuuden saattaa ratkaista ohjelman tekijän mieltymys, ennakoasenne tai harhainen mielikuva tutkimuksesta. Äärimillään asiantuntijan tehtäväksi jää antaa tieteellinen kuorrutus ohjelman tekijän näkemyksille.

Mediajulkisuus käyttääkin asiantuntijoita pääosin kolmessa roolissa: valitun näkökulman auktorisoijina, (vihteellisen) liitännäisinformaation antajina tai keskustelun osapuolina. Asiantuntijat etsitään näihin

rooleihin sopiviksi tunnetuista henkilöistä. Kun tieteellinen asiantuntijuus ei ratkaise, kyse ei ole tietopohjaisesta informaatiosta.

AJATUSPAJAT JA YLIOPISTOT TIETEEN BANAALISOIJINA

Suomalaisen yliopistolaitoksen 1990-luvun globalisaatioshokin (Välimaa 2018, 283–284) myötä luonnontieteellis-teknisen tutkimuksen osuus kasvoi ja kaupallinen toimintalogiikka tuli yliopistoihin, mikä muutti tieteen itseymmärrystä. Luonnontieteellinen tiedekäsitys tuli lähtökohdaksi myös ihmistieteissä (HS 3.4.2021 ja 5.4.2021), vaikka näiden ero on suuri.

Ihmistieteilijä pitää luonnontieteilijän laboratoriossa mittaamaa tulosta vain havaintona ja kutsuu itse tulokseksi vasta kymmenien ja satojen havaintojen varaan rakentuvaa tulkintaa. Luonnontieteilijä pitää tätä vain mielipiteenä. Eroista huolimatta tieteen tehtävä on faktojen perusteella sanoa, mitä voidaan loogisesti päätellä ja siten tarjota materiaalia keskusteluun, eikä ratkaista poliittisia valintoja. (ks. Hukkinen 2020; Suomalainen tiedeakatemia 2024).

Ajatuspajojen kansainvälinen historia yltää 1900-luvun alkuun. Näkyviksi toimijoiksi nousivat meillä tällä vuosituhanella yhdes- sä asiantuntijuuden muuttumisen kanssa. Tähän liittyy voimakkaiden intressiryhmien pyrkimys samaistaa omat tavoitteensa yleiseen

etuu. Uudet tiedontuottajat ovat nousseet yliopistojen tieteentekijöiden ohi, koska tieteentekijät ovat hitaita nopeaan uutisvirtaan, eivätkä heidän näkemyksensä mukaudu aina keskusteluohjelmien luonteeseen.

Ajatuspajoilla on aatteellinen taustayhteisö, ja niiden tehtävä on tuottaa tieteen ulkoasun mukaista selvitystietoa yhdistelemällä tutkimuksia, uutisia, keskustelua ja viranomais-selvityksiä. Ajatuspajojen sijoittumista tiedon kenttään on vaikea hahmottaa tuntematta tieteellisen tiedon luonnetta. Arviointia hankaloittaa vielä ajatuspajojen pyrkimys neutralisoida ja pragmatoida tuottamaansa tietoa.

Tuore esimerkki on Ulkopoliittisen instituutin nopeasti tekemä selvitys Suomen ydinasepolitiikasta. Sitä esitettiin tutkittuna tietona, vaikka kyse on kirjallisuusreferaatis- ta. Tällaisia selvityksiä tarvitaan viranomais- toiminnan pohjaksi, mutta kirjallisuus- katsaus ei ole tutkimus. Se on joskus hyvinkin väritettyä valikointia.

Edustaessaan eturyhmänsä intressiä ajatus- pajat eivät eroa paljoa lobbareista. Kun huolta kannetaan erilaisten trollipajojen tuotta- mista valeuutisista ja niihin perustuvasta vaikuttamisesta, ei pohdita, mihin intressi- sidonnainen ajatuspaja sijoittuu.

Vuoden 2009 yliopistolaki muutti yliopis- tot itseään myyviksi markkinatoimijoiksi. (ks. Ylijoki 2020). Tämä näkyy strategioissa: ”Itä-Suomen yliopiston korkeatasoinen tutki- mus tuottaa tieteidenvälisiä ratkaisuja maa-

Edustaessaan eturyhmänsä intressiä ajatuspajat eivät eroa paljoa lobbareista.

Olisi reilua, että tiedettä kutsuttaisiin tieteksi ja tuotekehittelyä tuotekehittelyksi.

ilmanlaajuisiin haasteisiin ja rakentaa kestävää tulevaisuutta.” Helsingin yliopistossa puolestaan ”monitieteinen tutkimus, laadukas opetus ja yhteistyö kumppaneiden kanssa auttaa löytämään ratkaisuja aikamme suurimpiin haasteisiin.” Lappeenrannan-Lahden teknillinen yliopisto on taas yksinkertaisesti ”yhteisö, joka ratkaisee maailmanlaajuisia ongelmia.” Yliopistot mainostavat ratkaisevansa ongelmat, vaikka tämä ei ole tieteen tehtävä (Hukkinen 2020; [Suomalainen tiedeakatemia 2024.](#))

Tarjotessaan poliittisia ja taloudellisia ratkaisuja yliopistot ovat luopuneet pyrkimyksestä etsiä totuutta välittämättä sen kiinnostavuudesta. On edetty vaiheeseen, jossa yritysten tuotekehittelyä luokitellaan tutkimustoiminnaksi ja sen piiristä tehdään jopa akateemisia opinnäytteitä ja tutkimustyötä.

Kun tiedettä myydään, päättää ostaja, mitä pidetään milloinkin totuutena. Ostaja maksaa siitä, mitä luulee tarvitsevänsä, ja tuottaja tuottaa tarpeettomia ”sinkkiämpäreitä”. Tiedon kriteeri onkin ostajan ku-

vitelma, joten yliopistot ja ajatuspajat ovat siirtyneet samalle toimintakentälle.

TIETEEN TASO LASKEE

Tieteellisen tiedon asema on marginalisoitunut yliopistouudistuksen ja tiedon tuottamisen uusien käytäntöjen myötä. Samalla tieteellinen tutkimus banalisoitiin julkaisuiksi, joiden tavoite on näkyvyys ja rahoitus, ja tutkimusasetelmat yksinkertaistuvat kohti ”yhteiskunnallisesti relevantin” tiedon tuottamista. Toisaalta markkinavetoisen yliopiston tiedotuksen tehtävänä on luoda vaikuttavaa julkisuuskuvaa liioittelemalla tuloksia ja irrottamalla yksittäiset nostot yhteiskunnallisesta kontekstista (ks. Ylijoki 2020).

Kehitys johtaa tieteen tason laskuun, koska sitä ei enää tehdä vain tieteellisillä perusteilla. Pitkän kokemuksemme perusteella arvioimme väitöskirjojen tason laskeneen määrän kasvaessa: 1980-luvun hyvä pro gradu olisi nyt kelvollinen väitöskirja. Vireillä oleva [uudistus](#) tähtää tohtorien määrän lisäämiseen, väitöskirjaan käytettävän ajan lyhentä-

miseen sekä ohjauksen tehostamiseen. Taso laskee edelleen, eli väitöskirjatutkimuksen ero ajatuspajojen selvityksiin kapenee.

Huolelliseen tutkimukseen perustuneen tiedon valta-asemasta on menty kohti ohuen, hyödylliseksi ajatellun ja käyttölähtöisen tiedon tuottamista. Yksi avainasioista tässä kehityksessä on ollut tiedepesu.

Emme kaipaa paluuta kilvoitteluyhteisöihin. Emme kiistä tuotekehittelyn merkitystä hyvinvoinnille. Olisi kuitenkin reilua, että tiedettä kutsuttaisiin tieteksi ja tuotekehittelyä tuotekehittelyksi. Tiede etsii uutta ja kumoo paradigmoja, kun taas tuotekehittely luo parempia tuotteita olemassa olevasta tiedosta.

Emme myöskään halua kieltää julkisuus-asiantuntijuuden merkitystä tai asiantuntijoiden esiintymistä uutisissa tai keskusteluohjelmissa. Mutta voisiko heitä kutsua asiantuntijan sijaan keskustelijoiksi – eli kuten ruotsiksi sanotaan: debator?

Mielipiteitä voisi myös kutsua mielipiteiksi, eikä naamioida niitä tutkimustiedoksi. On aivan rationaalista pitää punaista sinis-

tä kauniimpana. Sitä vastoin on järjestöntä väittää, että punainen olisi tutkitusti sinistä kauniimpi.

—
Jukka Korpela on Itä-Suomen yliopiston yleisen historian professori.

—
Arto Nevala on dosentti Itä-Suomen yliopiston historia- ja maantieteiden laitoksella.

KIRJALLISUUS

- Haukkala, H. (2020). Suuren pelin paluu. Suomen tulevaisuus kriisien maailmassa. Otava, Helsinki.
- Hukkinen, J. (2020). Tutkijoiden sananvapaus yhteiskunnallisesti vaikuttavan tieteen aikakaudella. Teoksessa Esa Väliverronen & Kai Ekholm (toim.) Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus. Vastapaino, Tampere.
- Välimaa, J. (2018). Opintielä oppineita. Suomalainen korkeakoulutus keskiajalta 2000-luvulle. University Press of Eastern Finland, Kuopio.
- Väliverronen, E. (2020). Tieteen vapauden ja tutkijan sananvapauden yhteiskunnallinen merkitys. Teoksessa Esa Väliverronen & Kai Ekholm (toim.) Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus. Vastapaino, Tampere.
- Ylijoki, O.-H. (2020). Tiede markkinoilla. Teoksessa Esa Väliverronen & Kai Ekholm (toim.) Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus. Vastapaino, Tampere.